

مَالِكُ مَوْلَى غُلَامِ الرَّسُولِ الدِّشَانِي

اللَّهُ حَيُّ الْقَيُّومُ لَا يَأْتِيهِ الْهَوْلُ وَالْكَرْهُ لَا يَمُرُّ عَلَيْهِ الْمُنْقَلَبُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ لَهُ فِي السَّمَاوَاتِ عِلْمُ الْغُيُوبِ

4

فَنَاءُ النَّسَبِ مَعَالِمُ الْفِرَقِ

مصنف

أَمْرًا رَافِيًا بِحَدِّ الْفَتْوَى فِي حَضْرَةِ الشَّيْخِ إِحْمَادِ أَوَّلِي هِنْدِي قَدَّرَ اللَّهُ سِرَّهُ

يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ السُّعَيْبِيُّ ○ يَدِينُ دَوْلَاهُ

قیمت دو روپیہ بارہت

۱۲

کتاب خانہ بالہ مقابل مدرسہ جامعہ علوم
بجری روڈ ملتان شہر

فہرست مضامین معارف کدنبیہ

شماره معرفت	مضمون	صفحه	شماره معرفت	مضمون	صفحه
۱	مقدمہ	۱	۹	وجود مویہوب عبارت از انکشاف	۱۱
۱	در بیان آنکہ لفظ مبارک اللہ باوجود اجتماع اسباب تعریف موجب تعریف نگشتہ اند	۳	۱۰	عین ثابتہ است تجلی ذات عبارت از ظہور ذات است	۱۱
۲	در تکمیل افادہ مذکورہ بالا	۳	۱۱	حقیقت محمدی کل است و سایر حقائق جزو او بند	۱۱
۳	ایضاً	۵	۱۲	صور علمبیہ اشیا عبارت از تمایز	۱۲
۴	ایضاً	۵	۱۳	ایشانست در حضرت علم	۱۳
۵	در بیان حقیقت ممکنات و بیان مراتب	۶	۱۴	معنی علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین	۱۴
۶	در وصول بعین ثابتہ خود	۷	۱۵	معرفت حق حل و علا و اجلیست بالاتفاق	۱۵
۷	در بیان تشبیہ کہ بعد تنزیہ ظاہر شود و معنی جمع بینہما	۸	۱۶	فرق معرفت صوفیہ و معرفت متکلمین	۱۶
۸	فعل و صفت همچون ذات یگانہ اند	۹	۱۷	فرق بالوجہ و لوجہ	۱۷
۱۱	پہچنین وجود حق میماند کہ عین او نیست	۱۱	۱۸	معرفت در ذات و صفات اول تعالی	۱۸
۱۱	حقیقی است	۱۱	۱۹	عبارت از سلب نقائص است	۱۹
			۲۰	وجود زائد بر ذات است نزد متکلمین	۲۰

شماره معرفت	مضمون	صفحه معرفت	مضمون	صفحه معرفت
۱۵	ارباب حق بوجود صفات قائل اند	۲۲	بعضی مشایخ در سکر گفته اند که کافر و زنگ	۲۳
"	این حقیر را درین سنده مقاله مفروضه است	۲۴	در زنگ مومن و اصل است -	
۱۶	او تعالی بذات و صفات خود یگانه است	۲۵	فرق مبتدی وصال	۲۲
۱۷	او تعالی در جهت نیست -	"	سیر و سلوک عبارت از حرکت علم است	۲۶
"	معیت علمی است نه ذاتی -	۲۶	جماعتی که بحسب قطرة بحضور و توجیه مجبول اند	۲۸
۱۸	حق سبحانه و تعالی عالم است بعلم زائد -	"	در سابقان چونکه حضور از اول آمده است	"
۱۹	قدرت ارادت صفات زائد اند -	۲۷	قال الله سبحاناً ومن اصدق الخ	۲۹
۲۰	شیوانات الهی فرع اند مردوات را	۲۸	فرق قطب ابدال و قطب ارشاد	۵۱
۲۱	لیس کمشکه شنه -	۲۹	علوم ولایت و شهادت و صدیقیت	۵۵
۲۲	الولایة الخاصة المحمدية خاصة الخ	۳۱	آنچه بر است سلامتی قلب است -	۵۶
۲۳	السالك المجذوب نه زیاده فی المعرفة	۳۳	بعضی اکابر فرموده اند -	"
۲۴	مقصود از ذکر لا اله الا الله باطله است	۳۴	العناية الالهية جذبتنی اولاً	۵۷
۲۵	شریعت و طریقت و حقیقت	۳۷	سلسله غلیبه نقشبندیه از سایر سلاسل	۵۹
۲۶	فنا عبارت از نسیان یا دُونَ حق است	"	بوجه جدا است	
"	سرفامض محض فنا روحی -	۳۸	محمد رسول الله سید ولد آدم -	۶۰
"	فنائی روحی مستلزم فنا فی نبی نیست -	۴۰	حال بعضی درویشان خام	۶۲
۲۷	گاه باشد که نظر سالک بر عالم ارواح	۴۱	بعضی عقائد متصوفه مبتدعه	۶۳
	افتد و آنرا حق داند -			
۲۸	بعضی مشایخ که انکار وجود صفا کرده اند	"		
۲۹	کسی را که به محض فضل ترقیات ارزانی	۴۲		
	فرمایند در هر مقام فنا و بقا از زانی کنند	۴۲		

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

مقدمہ

بعد الحمد والصلوٰۃ فقیر عبد المجید محمد سیفی ایدہ اللہ تعالیٰ بعنایتہ الازلیۃ عرض سے نمایاں
الحمد للہ کہ حق سبحانہ و تعالیٰ از محض فضل و کرم خود این فقیر را بہ خدمت طبع رسائل و مکاتیب
حضرات کرام خود موافق ساخت، حمد اللہ کہ با وجود بے لیاقتی و بے سروسامانی این فقیر مکتوب
حضرت شاہ غلام علی دہلوی قدس سرہ و رسالہ شریفہ کنز الہدایات و ارشاد الطالبین۔ و
بیشاح الطریقہ مع فوائد ضروریہ را طبع گنایندہ عنان توجیہ بطبع رسائل قدوۃ الابرار،
سرخیل اولیا، راس علماء ربانین، و اراث سید المرسلین و خاتم النبیین حضرت امام ربانی مجدد
الف ثانی قدس سرہ بمنعطف گردانید۔ اولاً رسالہ متبرکہ مبدا و معاد، ثانیاً رسالہ شریفہ
معارف لدنیہ برائے طبع برچید۔ چون معلوم شد کہ قبل ازین معارف لدنیہ بنوجہ خصوصی
اوستاذ العلماء الشیخ حضرت مولانا سید محمد انور شاہ نور اللہ مرقدہ بقالب طبع در آمدہ است
طلب آں کرد۔ چنانچہ حضرت مخدومزادہ، لفرع الطیب للاصل الثابت السید حافظ ابو ذر البخاری
فسح اللہ تعالیٰ فی عمرہ و بارک فی علمہ و عملہ بارسال نسخہ مطبوعہ ممنون ساختند۔ چون طالع آں
نسخہ بر حاشیہ صفحہ اول محذرت از تصحیح کردہ است۔ بنا بریں فقیر اہتمام تصحیح این نسخہ
مطبوعہ اہم دانست۔ پس بمعاونت برادر طریقہ حضرت مولانا عطا محمد سلمہ اللہ تعالیٰ منوجہ
این کار شد۔ حق سبحانہ و تعالیٰ امداد خصوصی ارزانی فرمود۔ کہ نسخہ قلمی دیگر بسیر شد۔
یک نسخہ از کتب خانہ موسی زنی شریف، ایک نسخہ از کتب خانہ خاتقاہ سراجیہ مجر دیہ
دیک نسخہ از کتب خانہ برادر طریقہ حضرت مولانا عطا محمد سلمہ اللہ تعالیٰ۔ چوں بدقت نظر
بمقابلہ ہر چہار نسخہ پروا ختم، معلوم شد کہ در نسخہ مطبوعہ قدر معتد بہ از عبارات اصل
کتاب متروک شدہ اند با غلط کثیرہ کہ اصلاح آں بدون توجہ صاحب فن مشکل بودہ است۔

حمد اللہ سبحانہ فقیر باعانت حضرت مولانا موصوف در تصحیح این رسالہ شریفہ اہتمام سے بلوغ بکا
 داشته است کہ انشاء اللہ تعالیٰ از مطالعہ کنندگان ارباب بصیرت مستجاب دعوت خواہد بود
 اما در اثنا تصحیح و مقابلہ واضح شد کہ این معارف در ابتدا توجہ حضرت ایشاں قدس
 سرہ بطریقہ نقل بندہ رودادہ اند۔ مثلاً درین معارف سامیہ ذات او تعالیٰ و تقدس
 را عین وجود سے فرمایند و حقیقت ممکنات را شبیوں متمایزہ در علم مقرر سے نمایند و در مراتب
 و جوب سے دارند۔ و همچنین کمال معرفت در جمع بین التشبیہ و التنزیہ سے فرمایند۔ و نسبت
 مراتب اثبات سے نمایند۔ و این چهار اصول بنیاد جملہ معارف شیخ اکبر اند۔

و بر مطالعہ کنندگان ارباب بصیرت از مکتوبات شریف حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ
 واضح است کہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ ازین نوع معارف در گذشتہ اند۔
 و جو از تعینات کہ از جملہ مخلوق اند مقرر فرمودہ با حقیقت ممکنات را اعدام قرار دادہ مراتب
 را از اصطلاحات خود خارج فرمودہ اند۔ و همچنین کمال معرفت در تنزیہ بحث کہ زینہ اعلیٰ
 مزبجونی و بیچگونی را باشد مقرر داشته اند۔ و بدون نسبت خالقیت و مخلوقیت مرجع تمام
 نسب را سکر قرار دادہ اند۔ چنانچہ این معارف علیا از جلد ثالث مکتوبات شریف کہ صحیفہ
 معارف مجددیہ است بر ارباب بصیرت واضح است۔ و لیکن چون این رسالہ شریفہ
 مشتمل بر فوائد کثیرہ است۔ و این در راز کلک مبارک حضرت مجدد الف ثانی قدس سرہ
 ریختہ است بنا برین حفاظت و اشاعت این رسالہ ضروری و لابدی گشت۔
 ترجمہ عبارات عربیہ این کتاب از حضرت مولانا عطاء محمد سلمہ اللہ تعالیٰ است۔

عرضداشت :- بخدمت ارباب بصیرت آنکہ درین مطبوعہ درجائے سہو یا خطا
 ملاحظہ کنند۔ این فقیر را از ان مطلع فرمایند تا در طبع ثانی درست کردہ شود۔ فقط والسلام
 مؤرخہ یکم رجب ۱۳۲۶ھ
 العارف فقیر عبد المجید استغنی عنہ۔ بیڈن روڈ لاہور

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادَةِ الذِّیْنِ اِصْطَفٰی سَيِّمًا عَلٰی نَبِیِّهِ الْمُجْتَبٰی وَرَسُوْلَهُ الْمُصْطَفٰی
 مُحَمَّدٍ الْمُبْعُوْثِ اِلٰی کَافَةِ الْوَرٰثَةِ وَعَلٰی اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ الْبَرَرَةِ النَّتَقٰی وَالصَّلٰوةَ وَالتَّحِیَّةَ عَلَیْهِمْ
 فِی الْاٰخِرَةِ وَالْاَوَّلٰی اِمَّا بَعْدُ فَهَذِهِ اَعْلَمُ اَلْهَامِیَّةُ وَمَعَارِفُ الْمَدَنِیَّةُ نَسُوْدُ هَا الْفَقِیْهِ
 اِلٰی رَحْمَةِ اللّٰهِ الْغَنِیِّ الْوَلِیِّ اِحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْاَحْدِ الْفَارُوْقِیِّ النَّقْشَبَنْدِیِّ حَمْدَ اللّٰهِ
 وَرَضٰی عَنْهُ وَاَوْصَلَهُ سُبْحٰنَهُ اِلٰی غَایَةِ مَا تَقِیْمٰنَا

۱) معرفت لفظ مبارک اللہ مرکب از الف و لام است که از جمله آلات تعریف است
 و از لفظ لا که او نیز از جمله معارف است و این مجموع علم ذات واجب الوجود است و سلطان
 پس درین اسم مبارک سه نوع از اسباب تعریف جمع گشته پس گوید در اجتماع این اسباب
 تعریف با وجود کفایت هر سبب از ان در تعریف السماء اشارت است بآنکه سَمٰی این
 اسم اعظم محل شانه بکمال عظمت و علو در حجت و رفعت منزله هیچ وجه معرفت نمی شود و هیچ طریقی
 معلوم نمی گردد چه اگر تعریف با و راهی یافت یک است تعریف در و کفایت کافی می شد زیرا
 که کثرت اسباب را در وجود سبب مدخل نیست۔

وَمَا هُوَ بِوَجُوْدٍ وَّ اِحْدٍ مِّنَ	و نمی باشد وجود سبب مگر بوجود یکی
الْاَسْبَابِ فَاِذَا لَمْ یُوْجَدْ یُوْاحِدٍ	از اسباب وے۔
مِنْهَا عَلِمَ اَنَّهُ لَا سَبَبِيَّةَ بَيْنَهُمَا	هر گاه وجود سبب هیچ یکی ازین اسباب
فَاِذَا اِنْتَفَى سَبَبِيَّةُ اسْبَابِ التَّعْرِیْفِ	مذکورہ حاصل نیاید پس معلوم شد کہ در میان
فِی حَقِّهِ لَعَالَمِ اِنْتَفَى الْمَعْرُوْفِيَّةُ	آن سبب و این اسباب درین محل علاقت

وَالْعَلْمِيَّةُ فِي شَانِهِ سَبْحَانَهُ
 أَيْضًا فَلَا يَصِلُ إِلَى جَنَابِ
 قُدْسِهِ عِلْمٌ عَالِمٌ وَلَا يُفِيدُ
 فِي تَعْرِيفِهِ تَعْرِيفٌ مُعْرِفٌ
 فَهُوَ تَعَالَى أَحَلُّ مِنْ أَنْ
 يُدْرِكَ وَأَعْظَمُ مِنْ أَنْ
 يُعْرَفَ وَأَكْبَرُ مِنْ
 أَنْ يُعْلَمَ

سببیتہ نیست۔
 وچوں سبب بودن جملہ اسباب تعریف و تعریف را
 در حق او تعلق منتفی شد پس معلوم بود که معرفت
 گشتن او تعلق اسم منتفی شد پس نیز علم
 هیچ عالمی بجانب قدس او تعلق و فاوہ تعریف
 او تعلق نمی کند؛ هیچ یک از تعریفات تعریف
 کننده گان پس او تعلق از ادراک بلندتر است
 از معرفت بودن عظیم تر و از معلوم گشتن بالاتر۔

ازین بیان مفهوم گشت که این اسم مبارک ^{حلال} شانه از اسماء دیگر جدا است و از اشتراک
 در احکام سائر اسماء تنها پس لاجرم باین جدائی و تنهایی جناب قدس خدا براسرار است تعالی
 و تقدس گفته نشود که هر گاه این اسم مبارک را دلالت بر مسمی نباشد پس فائده وضع چه
 بود زیرا که گوئیم فائده وضع امتیاز مسمی او است از جمیع ماسوائے او بے آنکه مسمی معلوم
 گردد پس فرق دیگر در بیان این اسم مبارک و اسماء دیگر آن شد که آن اسماء دلالت بر مسمی
 خود می کنند و آن مسمیات معلوم می گردند و آن معلوم بامتیاز او از ماعدائی او میرسانند و درین اسم
 مقدس معلوم مسمی مفقود است و امتیاز جمیع ماعداء موجودا

علا معرفت بدخول الف و لام تعریف اسم نکره می باشد که باین آلت تعریف معرفتی
 گردد و درین اسم مقدس الف و لام بر معرفت درآمده که آن ماء ضمیر غائب است۔

چنانچه بعضی محققین ذکر کرده اند که اسم
 اللہ تعلق صرف کلمه ما بر است که ال است
 بر غیب هویت و الف و لام از برای
 تعریف است۔

لَمَّا ذَكَرْنَا كَيْفَ كُنَّا نَحْقُقِينَ مِنْ
 أَنَّ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى هُوَ الْهَاءُ
 الَّتِي عَلَى غَيْبِ الْهُوِّيَّةِ وَ
 الْأَلِفِ وَاللَّامِ لِلتَّعْرِيفِ۔

گویا در اتیان این تعریف اشارت است بآنکه تعریف ضمیر در تعیین مشار الیه کافی نیست
 آلت تعریف دیگر در کار است که آن الف و لام است و تشدید لام از برای مبالغه در
 تعریف است و چون این آلت بآن مبالغه نیز کفایت نکرد و تعیین معروف حاصل
 نگشت لاجرم این مجموع را بتعریف علمی بردند شاید آنجا تعیین پیدا کند اینجا نیز تعیین
 که موجب معلومیت او باشد حاصل نشد، غایب مافی الباب امتیاز از ما عدا بدست آمد

فَسَبْحَانَ مَنْ لَمْ يَخْلُقْ رِأْسَهُ
 لِيَخْلُقْ سَيْبِلًا إِلَّا بِالْحِجْرِ مِنْ
 مَعْرِفَتِهِ -

پس برتر است ذاتی که مخلوقات را
 بر معرفت خود هیچ راهی نکرده است
 مگر آنکه با دراک عجز خود از معرفت او تعالی برسد

۳ معرفت در کتب این علم مقدس از دو نوع آلت تعریف اشاره است بآنکه
 علمیت تنها در تعیین مسمی کفایت نمی کند -
 لِكَمَالِ عَظَمَتِهِ وَعُلُوِّهِ عَنْ ذَلِكَ
 الْأَفْهَامِ -

از جهت کمال عظمت او تعالی و بلندتر
 بودن او سبحانه از ادراک افهام مخلوقات

اسباب متعدده از برای تعریف مذکور در کار است
 وَمَعَ ذَلِكَ لَا يُعْلَمُ أَمَلًا وَلَا يُعْرَفُ
 قَطْعًا -

و با وجود این اصلاً معلوم نمی تواند شد
 و هرگز معرفت نمی گردد -

۴ معرفت هر چند تعدد آلات تعریف را در وجود معرفت مدخلت نسبت کماثره
 آلت تعریف کافی است، اما در اتیان کثرت آلات تعریف ایما نیست با بهام مسمی او
 و بعد از سبحانه از ادراک -

۵ معرفت حق سبحانه و تعالی شئون ذاتیه خود را که عین ذات او اند در خارج در
 مرتبه واحدیت جدا جدا است و چون علم مقتضی تمیز است آن شئون ذاتیه در خانه علم

تمیز پیدا کردند و ہر شانے مقتضی تمیز خاص و تشخص علیحدہ گشت و این نشونات متمایزہ در علم
ممکنات نام یافتند چه ممکن است کہ وجود و عدم در وی متساوی باشد و در ایشان همچنین
است زیرا کہ اینها بزخ اند۔ **بَيْنَ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ** نسبت بذات خویش رو بوجود
دارند چه شئون در خارج عین ذات اند و نسبت بہ تمیز و تشخص رو بعدم دارند چه تمیز
وجود بعدم است۔

رَبِّضِدًا فَاتَّبَعَتِ الْأَشْيَاءُ و باصدا خود اشیاء را کمال و ضمیمی آید۔
و این صور علمیه اصلاً در خارج وجود دارند و از خانہ علم نہ برآندہ اند بلکہ حق سبحانہ و تعالیٰ
بآثار و احکام ایشان در خارج ظاہر است پس این صور در علم باشند و احکام و آثار ایشان
در خارج، لیکن این آثار و احکام در خارج عین ذاتند زیرا کہ در خارج جزا حدیہ مجردہ
غیبت۔

تَمُطَّلِقُ الظُّهُورَ عَيْنًا لِلْوُجُودِ پس مطلق ظهور عینی را مشاہدہ موجود است
وَمَطَّلِقُ الظُّهُورَ حُكْمًا و مطلق ظهور حکمی (کہ موجب ترتب احکام
است) را اشیاء راست۔

و آن کہ می نماید کہ این صور نیز در خارج اند تو ہمے است محض و تصورے است و اہمی۔
کما لیشہد بہ ذوق ارباب الکشف و العرفان و منشاء توہم نسبت کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بقدر
کاملہ خود این صور علمیه را بظاہر وجود نسبت بمجہول الکیفیۃ بخشید و خلق عبارت از ایجاد
آن نسبت است، و آن نسبت سبب نمایندگی ایشان در خارج شدہ چنانکہ صورت
شخص را نسبتے بآئینہ کہ محاذی او است پیدا می شود کہ سبب نمایندگی آن صورت در
آن آئینہ میگردد و آئینہ همچنان بر بیرنگی و صفائی خود است۔

فَهُوَ سُبْحَانَهُ أَلَا نَ كَمَا كَانَ پس حق سبحانہ الحال ہم بر آنست کہ بود
فِي الْأَدَلِ وَلَا شَيْءَ مَعَهُ در ازل (یعنی) چیزیے باہے (در وجود) غیبت

علامت شتون در علم غیر از تمایز یکدیگر رنگ دیگر قبول نکرده اند و آنچه در خارج
سوائے تمایز ایشان ظاہر است از احکام و لوازم خارجیہ ایشان است و لهذا سبب
چون تعین ثابتہ خود میسر شد و آن عین ثابتہ بر منکشف می شود و از اشکال خارجیہ هیچ چیز
در او نمی یابد و غیر از شے متمیز چیز دیگر بر او ظاہر نمی شود و اگر در انے تمیز رنگ دیگر می داشت
ظاہر می شد و انبساطی که می نماید بواسطہ اشتغال اوست بر شئونات متعدده و کردیتہ
بواسطہ آن است کہ شکل طبیعی بسطی کردیتہ است و آنکہ مشایخ قدس السرازمی گفتہ
اند کہ منتہای سیر سالک بہمان اسم است کہ مبدء تعین اوست معنی آن این است کہ
منتہای سیر او عین ثابتہ اوست و مراد از تعین تمیز خارجی است و مبدء این تعین و تمیز
بہمان عین ثابتہ اوست نہ باین معنی است کہ مراد از تعین تعین علمی باشد و از مبدء شان
الہی زیرا کہ شان در خارج عین ذات است و از ذات متمیز نیست تا مبدء او
چیزی تواند بود و سیر با منتہی شود و بعد از وصول بعین ثابتہ سیر او در بہاں عین ثابتہ
اوست زیرا کہ مشتمل است بر شئونات لالی نہایتہ و این سیر را سیر فی اللہ گویند زیرا
کہ تعین علمی او تعین است کہ از مرتبہ جمع است و صفاتے کہ او مشتمل بر آن است صفاۃ الہی
است نہ کونی پس فی الحقیقہ سیر فی اللہ باشد چہ اللہ عبارت از ذات مع صفات است
نہ ذات احدیتہ و چون آن شئونات الہی در خانہ علم رنگ تعین و تمیز پیدا کرده اند و
باین نسبت بر رخ بنین الموجد والمعدوم گشتہ سیر فی الاشیاء را اگر سیر در عالم
گویند ہم راست می آید ازین جهت است کہ گفتہ اند بعد از وصول بنقطہ آخر باز رجوع
بنقطہ اول می شود و این سیر را سیر فی الاشیاء باللہ می گویند و آنکہ گفتہ اند سیر فی اللہ
سیر معشوق در عاشق است بان معنی کہ چون عاشق آنچه داشت از اوصاف و افعال
ہمہ را بمعشوق دادہ و خود را خالی ساختہ پس ہر فعلی کہ بعد ازین واقع شود با د منسوب
نہ باشد بلکہ بمعشوق منسوب است پس سیر نیز با د منسوب باشد عاشق غیر از مکان کہ

عبارت از خلاء است چیزے دیگر نسبت لاجرم سیر معشوق در عاشق باشد۔

یک معرفت تشبہی کہ بعد از تنزیہ ظاہری شود عبارت از انکشاف عین ثابتہ است
 و آنچه جمع می شود از تشبہ و تنزیہ ہمین تشبہ است کہ از مرتبہ جمع است و تشبہی کہ پیش
 از ظہور تنزیہ است و از مرتبہ فرق است در وقت ظہور تنزیہ محو و متلاشی میگردد و تاب
 جمع شدن با دوندار و معنی جمع میان تشبہ و تنزیہ است کہ متعلق ادراک بسیدط کہ ہمین
 تنزیہ است بعد از تنزیل در پرده صفات الہیہ کہ عین ثابتہ مشتمل بر آن است تشبہ
 گشته در علم ہے آید و متعلق ادراک مرکب ہے گرد پس مقام تکمیل ہمین جمع بین تشبہ
 و التنزیہ باشد زیرا کہ صاحب تنزیہ فقط قادر نسبت بر احضار ذات در مدر کہ چه علم ذات
 نمی باشد مگر در پرده صفات الہیہ کہ عین ثابتہ مشتمل بر آن است و عین ثابتہ بر و انکشاف
 نہ شدہ پس کسی کہ علم بمطلوب ندارد غیرا چگونه بان اعلام نماید و مطلوب حقیقی را در پرده
 صفات کونیہ نمی توان دانست کہ طاقت مرآتتہ بر آن ندارد۔

لَا يَجْعَلُ عَطَايَا الْمَلِكِ إِلَّا مَطَايَا ۝ طاققت بر دواعطایا سلطانی را بجز شتران ہی ندارد

فناء فی اللہ کسی را میسر شود کہ ہر ذرہ وجود خود را مرات تمام اشیاء یابد و اشیاء را در آن
 مطالعہ نماید و ہر ذرہ او برنگ ہمہ بر آید زیرا کہ ہر نشان در مرتبہ ذات الہیہ کہ در فناء فی اللہ
 معتبر است مشتمل بر جمیع شیونات است زیرا کہ از ذات متمیز و جدا نیست پس چنانکہ
 ذات مشتمل بر جمیع است نشان او نیز مشتمل بر جمیع است پس سالک ہر ذرہ جامعہ خود را
 در ہر نشان جامع فانی می سازد و بجائے ہر ذرہ شانے از شیون الہی می یابد اگر چه تفصیل
 آن مطلع نہ شود پس تا زمانے کہ ہر ذرہ او صفت جامعیت پیدا نکند قابلیت این فناء اورا
 حاصل نہ شود و بعضے باشند کہ بواسطہ ضعف قوۃ مدر کہ جامعیت خود را نتوانند دریا
 اگر چه در واقع این کمال دارند و بقاء فی اللہ مشرف شوند و لازم نیست کہ ہر کہ این
 جامعیت پیدا کند البتہ فانی فی اللہ شود و ذالک وَصَلَ اللَّهُ يُؤْتِيهِ مِنْ لَيْسَاءِ

وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

عے معرفت فعل و صفت حق سبحانہ تعالیٰ چون ذات او تعالیٰ یگانہ است کہ اصلاً
گنجائش کثرت ندارد غایتہ نامی الباب چون ذات او تقدس بامور متکثرہ متمایزہ تعلق
پیدا کرد فعل و صفت او نیز تعلق پیدا کردند چہ اینہا در خارج عین ذات اند پس
بچنانکہ ذات بواسطہ تعلق باشیاء متعددہ ذات متعددہ می نماید فعل و صفت او
نیز بواسطہ همین تعلق متعددہ و متکثرہ نماید مثلاً فعل حق سبحانہ و تعالیٰ از ازل تا
ابد یک فعل است وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلِمَةٍ بَالْبَيِّنَاتِ لَيْكِنَ چون متعلق این
فعل اشیاء متعددہ است آن فعل نیز متعددہ می نماید و چنان کہ ذات جامع جمیع
اضداد است فعل و صفت او نیز جامع اضداد اند کما تر پس بہمان یک فعل در جائے
بصورت اشیاء ظہور میکنند و در جاء برنگ امانت سے بر آید و در محلے بہمان فعل را
اکرام و العام میگویند و در محل دیگر ایلام و انتقام می نامند و همچنین کلام کہ صفت
اوست سبحانہ یگانہ است و از ازل تا ابد بہمان یک سخن متکلم است چہ نرس و
سکوت بر آن حضرت حمل ذکرہ جائز نیست و بہمان یک کلام بواسطہ تعلق مجال
مختلفہ کلمات متعددہ و صیغہ متبانیہ می نماید گاہی آنرا امر گویند و گاہی نہی و گاہی
اسم میخوانند و گاہی حرف و علی ہذا القیاس و همچنین است انچہ علماء گفتہ اند لای تجزی
علیہ تعالیٰ زمان زیرا کہ از ازل تا ابد نزد او سبحانہ تعالیٰ حاضر است نسبت باو
سبحانہ ماضی و مستقبل نسبت لیکن چون در ان یک آن امور متعددہ لظہور می آیند
و اشیاء متبانیہ بر لوح مستی مینمایند آن یک آن بواسطہ این تعلق، آفات متکثرہ
و آنہ متعددہ مینماید و همچنین وجود حق سبحانہ کہ عین ذات اوست بسبب حقیقی
است در رنگ نقطہ اصلاً قابل تجزی و انقسام نیست، اما بواسطہ تعلق باشیاء کثیرہ
منبسط و سطح می نماید گفتہ نہ شود کہ گاہ صورت علمییہ بواسطہ تحقق نسبت ذات باہنا چنان

میںماید کہ در ذات مرآت کائن و ثابت اند و همچنین این صور علمیه مرا بے اسما و صفات اند و اسما و صفاتے کہ در مرآت ہر کدام اینہا ظاہر میشود و چه خاص آن شے است پس لازم می آید کہ در ذات فرض کرده شود شئی غیر شئی و لا معنی لا تقسام و التجزئی الا ذلک گوئیم کہ جواب این اشکال منتهی بر چند مقدمہ است اول آنکہ نقطہ موجود است و بیچ و جہ قابل تقسام و تجزئی نیست چنانکہ محققان حکماء و غیر ایشان گفته اند دوم آنکہ بر بیان ہندسی ثابت شدہ است کہ مرکز دائرہ نقطہ است کہ بیچ و جہ تقسام قبول نکند سوم آنکہ نیز بر بیان ہندسی ثابت شدہ است کہ ممکن است اخراج خطوط از مرکز دائرہ کہ منتهی شوند بحیطہ دائرہ بلکہ بہ نقطہائے آن محیط چہ بچنانکہ مبداء خط نقطہ است منتهائے آن نیز نقطہ است پس چون ہر سہ مقدمہ معلوم شد بدانکہ چون نقطہ با وجود امکان خروج خطوط کثیرہ از آن و بودن آن مبداء کثرت حقیقی بیچ نقص بوحدة و بساطت اوراہ نمے یابد و ہماں طور بر عدم تقسام خود مے ماند پس اگر وجود حق سبحانہ مبداء کثرت و ہمی باشد و اشیاء متکثرہ در مرآت ذات او کائن و ثابت متوہم شوند در بساطت او بیچ نقصان لازم نمی آید و بطریق اولی بر صرافت وحدة برقرار باشد۔

سُبْحَانَ مَنْ لَا يَنْخَبِئُ بِدَانِيَةٍ وَلَا
بِصِفَاتٍ وَلَا فِي أَسْمَائِهِمْ وَلَا
أَلَا كَوَانٍ قَالَ الشَّيْخُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
فِي الْفَتْوَحَاتِ الْمَكِّيَّةِ كُلِّ حُطِّ
يُخْرَجُ مِنَ النُّقْطَةِ إِلَى الْحَيْطِ
مَسَاوٍ لِصَاحِبِهِ وَيَنْتَهِي إِلَى
نُقْطَةِ الْحَيْطِ وَالنُّقْطَةُ فِي ذَاتِهَا
مَا تَزِيدُ مَعَ كَثْرَةِ الْحَطُوطِ

برتر است آن ذات کہ بسبب حد و موجودات
بیچ تغیر مے نہ در ذات اوراہی یابد و نہ در
صفات او و نہ در اسما او تعالیٰ الشیخ بزرگ
رضی اللہ تعالیٰ عنہ در فتوحات مکیہ می
فرماید ہر خط کہ از نقطہ (مرکز دائرہ) بحیط
دائرہ کشیدہ آید مساوی باشد بخط دیگر از آن
نقطہ بحیط را و انتہاء ہر یک بہ نقطہ از محیط باشد
(پس) نقطہ بیچ زیادت در ذات خود مکررہ

الخارجية منها الى المحيط
 فقد صدرت الكثرة عن الواحد
 ... العين ولم يتكثر هو في
 ذاته فبطل قول من قال
 لا يصدر عن الواحد
 الا الواحد

است باوجود کثرت خطوط که از دے
 کشیده شده اند محیط دے .
 پس صدور کثرت از واحد معین نشد و آن
 واحد در ذات خود متکثر نگشت .
 پس (از اینجا) باطل شد قول منکس که گوید
 که از واحد بجز واحد صدور نیاید .

معرفت وجود موهوب حقایق عبارات از انکشاف عین ثابتة اوست یعنی
 بعض موهبت حق سبحانه بعد از فنا تعینات کونیة بر ظاهر شده است که تعین او
 همان تعین بسیط است که از مرتبه جمع است ،

عنا معرفت تجلی ذات عبارات از ظهور ذات است و ظهور شئی بے تعین و تمیز
 مجال است پس تجلی و ظهور ذات نباشد مگر تعین و آن تعین اول است که او سب و اعظم تعینات
 است که اسمی است بوحده و اسمی که مبدء تعین آن سرور عالمیان است علیه من الصلوات
 آنها و من النبیات اکملها همان وحدت است و چون انتهای سیر ساکن عبارت از
 وصول اوست باسمی که مبدء تعین اوست پس تجلی ذات خاصه محمد رسول الله صلی الله
 علیه و سلم باشد و آن تعین که مشتمل است بر جمیع صفات و اسماء و نسب و اعتبارات
 علی سبیل الاجمال بے تمایز در مرتبه واحدیه تفصیل و تمیز پیدا کرد و او را اقسام پیدا
 گشت که مبادی تعینات سایر مخلوقات اند و اسمی که مبادی تعینات سایر مخلوقات
 اند عبارات اند از ان صفات و اسمی که مندرج بوده اند تحت آن تعین در مرتبه واحدیه
 تفصیل یافته اند پس منتها سیر ساکنان دیگر تا بهمان اسماء و صفات باشد پس دیگر انرا
 تجلی صفاتی و اسمائی باشد و همین معنی است تجلی ذاتی در پرده اسمی که مبدء تعین صاحب تجلی
 است می باشد پس حقیقت محمدی کل باشد و حقائق سایر موجودات اجزاء او و حقایق

کہ سعادت متابعت مصطفوی صلی اللہ علیہ وسلم مستعد گشته اند و کمال اتباع
 رسیده، ایشان را بسبب مناسبت و متابعت از تجلی ذاتی نصیب باشد زیرا که
 بر ایشان منکشف شده است که حقیقت ایشان عین تمام حقائق موجودات است
 پس ایشان از ضیق تمایز و تفصیل اقسام خلاص شده اند گانه مشهور و ایشان همان مقسم
 است بے پرده اقسام و مبادی تعینات ایشان نیز همان مقسم است نه اقسام مثلاً
 اسم که خاصه کلمه است در پرده دلالت فی نفسه و عدم اقتزانه بالزمان که مبدی تعین و تمیز
 است از سایر اقسام کلمه اما چون اسم خود را عین فعل و حرف یافت از ضیق تمایز
 و تفصیل اقسام او را نجات حاصل شد مبدی تعین خود همان کلمه یافت نه قسم او را۔
 علم معرفت صور علمیه شیاء عبارت از تمایز ایشان است در حضرت علم و آنچه محققین
 صوفیه کثر هم اللہ تعالیٰ گفته اند که صور اشیا در علم اند و بس و احکام و آثار ایشان در
 خارج اند معنی این سخن اینست که تمایز در علم است و در خارج حضرت حق سبحانه
 و تعالیٰ وحدۃ ذاتیه خود که با احکام و آثار اینها ظاهر شده است نه بان معنی
 که صور علمیه عبارت از همین صور و اشکال است که در خارج ظاهر اند چه این صور نیز
 از مقتضیات آن صور علمیه است نه عین آنها مثلاً سہرتمیر علمی مقتضی شکل خاص
 شد از استوار و انحاء و استقامت و انحلاب و اینها از آثار آن صور علمیه اند چنانکه حرارت
 و برودت و بیویت و رطوبت و خفیت و نقل و لطافت و کثافت از احکام و آثار
 ایشان است و چون ہر نشان متمیز فی العلم مشتمل است بر شیونات بے نہایت لاجرم
 در صور علمیه بحسب ہر نشان متمیزات بے نہایت پیدا شدند و سہرتمیر بمقتضی حکم و
 اثر علیحدہ گشت و در خارج بواسطہ نسبت مجہول کیفیتی کہ ایشان را بذات
 پیدا شد چنان نمود کہ این تمایز در خارج است پس و انمود قوۃ باصرہ از قوۃ سہرتمیر
 در خارج ممتاز شد و همچنین ذائقہ از شامہ الی غیر ذلک پس آن تعین متمیز کہ در سہرتمیر

علم است و آن را حقیقت ممکن و عین ثابتہ اوست گویند از مرتبہ جمع است و این آثار و احکام آنها کہ در خارج اند از اشکال و غیرہ از مرتبہ فرق چہ بواسطہ آن تمیز محدث شدہ اند و منشا ظهور آنها همان فرق است آنچه از مرتبہ جمع است از حقایق الہی است و آنچه از مرتبہ فرق است از حقایق کونی ہر چند ہر دو مرتبہ مندرج در ذات اند اما اندراج مرتبہ ثانی بواسطہ مرتبہ اولی است نہ بالذات پس اول در رنگ قسم شے است و ثانی بمنزلہ قسم ششم شے چون سالک جمیع مراتب فرق را طے کردہ بمرتبہ جمع برسد یعنی بمرتبہ عین ثابتہ خود پس تجلی ذاتی نسبت بوسے ہماں انکشاف عین ثابتہ او باشد واللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم۔

علامہ معرفت علم الیقین در ذات حق سبحانہ و تعالیٰ عبارت از شہود آیات است کہ دلالت مے کند بر ذات او جل شانہ چہ شہود و حضور ذات جز در نفس متجلی کہنے باشد و آنچه در سیرین خود شہود است ہمہ آثار و دلائل است کہ تعینات دلالت میکنند بر ذات جل و علا پس تجلیات کہ در صور و الوار می باشند غیر صورت متجلی نہ داخل علم الیقین است ہر صورتی کہ باشد و ہر نورے کہ ظاہر شود نور با رنگ و نور بے رنگ درین امر مساوی است حضرت مخدومی مولوی عبدالرحمن الجامی قدس اللہ سرہ در شرح لمعات می فرماید در بیان این بیت ۵

لے دوست ترا بہر مکان می جستم ۛ ہر دم خیرت ازین و آن می جستم
 این بیت اشارت بمشاہدہ آفاقی است کہ مفید علم الیقین است و این شہود آفاقی چون از مقصود خبر بمانند و حضور آن نمی بخشد الا با آثار و علامات چنانکہ دو دو حرات مفید حضور آتش نیستند الا بالاستدلال و آثار و علامات لاجرم از دایرہ علم نمی بر آید مفید عین الیقین نمیشود حضرت قطب الاقطاب ناصر الدین خواجہ عبید اللہ قدس اللہ سرہ الغزینی فرمودند کہ سیر بردو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر

بسیر متطیل بعد در بعد است و سیر مستدیر بر قرب در قرب سیر مستطیل مقصود از خارج
 دایره خود طلبیدن است و سیر مستدیر بر گرد دل خود گشتن است و مقصود از خود حقیقت
 عین الیقین عبارت از شهود و بعد است مرحق سبحانه را بعد از تقاضای حجاب الیقین او و این
 شهود و نزد این طائفة علیہ قدس اللہ تعالی السرار ہم معبر است با دراک بسیط و این
 ادراک عامه را حاصل است لیکن فرق آنست که خواص را وجود غیر حق سبحانه مزاج
 آگاهی ایشان نسبت و در دیده بشود نشان جز حق سبحانه مشهود نه و عوام را بجلافت
 آنست و این ادراک منافی علم است و آنجا همه حیرت است چنانکه علم منافی این
 شهود است عین حجاب آن علم است -

چنانچه شیخ اکبر رضی اللہ عنہ در کتاب
 حجت ذکر کرده است - (که علم الیقین
 حجاب عین الیقین است و عین الیقین
 حجاب علم الیقین است -

لَمَّا ذَكَرَ النَّبِيُّ الْأَكْبَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
 فِي كِتَابِ الْحُجَّةِ عِلْمَ الْيَقِينِ حِجَابُ
 عَيْنِ الْيَقِينِ وَعَيْنُ الْيَقِينِ
 حِجَابُ عِلْمِ الْيَقِينِ -

و در جای دیگر می فرماید -

علامت آنست که معرفت کما حقته حاصل آورد
 آنست که چون بسیر خود تطلع (و رجوع) نماید
 هیچ علمی باو نیاید پس این کس است کامل در
 معرفت که وراء آن معرفتی نیست -

عَلَامَةٌ مَنْ عَرَفَ حَقَّ الْمَعْرِفَةِ
 أَنْ يُطَّلِعَ عَلَى سِرِّهَا قَدْ أَيْجَدُ
 عِلْمًا بِهِ فَذَلِكَ الْكَامِلُ فِي الْمَعْرِفَةِ
 الَّتِي لَا مَعْرِفَةَ وَرَاءَهَا

حق الیقین عبارت از شهود است جل شانہ با و تعالی و یافتن او سبحانه عین خود و
 این در ابقا باللہ صورتش بندد که بعد از تحقق یقیناً حقیقت حق سبحانه او را از نزد خود
 بوجود موهوب حقانی مشرف گرداند و از سکر حال و بجزوی صحیح و افاقت نخستند آنجا علم و
 عین حجاب بیکر نباشند و در عین شهود عالم است و در عین علم شاهده و این تعین کن

را عین حق می دانند و این مرتبه نه تعیین کوئی است چه اثرش از ان نمانده است بلکه
حق است که نزد اکابر معبر وجود موهوب حقانی است کما مر و آنکه ارباب تخیلیات
تعیینات و صور خود را حق می دانند آن تعیینات کوئی است که فنائے بان راه نیافته
و این فرق چون بر بعضی متوسطان راه مخفی شده است خیال کرده اند که در حق الیقین
نیز همین تعیینات کوئی را حق میدانند و این جهل منجر بطعن اکابر قدس سره گشته است
و گمان برده اند که این حق الیقین ما را در قدم اول که تخیلی صورتی است و تعبیر از ان
بکشف ملکوت می کنند حاصل می شود.

۳۱ معرفت، معرفت خداوندی عزوجل واجب است با اتفاق صوفیه و اکثر متکلمین شکر الله
سعیم لیکن اختلاف کرده اند در طریقی که موصل است بسوئے معرفت صوفیه می فرمایند
که طریق معرفت ریاضت و تصفیه باطن است و متکلمین از اشاعره و معتزله می گویند
طریق این نظر و استدلال است و همانا که نزاع در میان این دو طائفه لفظی است
یعنی منبئی است بر تفسیر لفظ معرفت، صوفیه از معرفت دریافت بسید و جدائی می خوانند
که مغایر صورت تصدیقی ایمانی است و متکلمین صورت تصدیقی ایمانی اراده می کنند
و شک نیست که طریق تحصیل معرفت بمعنی اول ریاضت و تصفیه باطن است و
طریق تحصیل صورت تصدیقی ایمانی نظر و استدلال است و آنکه گفته اند **أَوَّلُ مَا يَحْتَجُّ**
عَلَى الْمَكَاثِبِ مَعْرِفَةُ اللَّهِ تَعَالَى مراد از معرفت بمعنی ثانی است نه بمعنی اول پس حصول
معرفت بمعنی اول در حق الیقین است که نهایت کمال اهل الله است و ایضا فرق
در میان معرفتین بعبارة دیگر گویم معرفت صوفیه عبارت از علم حضور می است بحق
سبحانه که بعد از فناء و بقا صورتش بند و تعبیر از ان بشناختن و یافتن میکنند
و معرفت متکلمین عبارت است از علم حصولی بحق سبحانه و تعالی که نتیجه نظر و استدلال
است، بیانش آنست که هر علم که از خارج حاصل شود عبارت از حصول

صورت معلوم است یا صورت حاصله او در مدد کہ عالم این علم را علم حصولی گویند و ہر علمی کہ نہ چنان باشد یعنی از خارج نیاید بلکہ بذات عالم متعلق باشد آن علم را علم حضوری گویند و چون عارف بعد از فناء ذات و صفات خود بہ بقا باللہ مشرف شدہ و اناء او از وجود کونی او تمام کندہ شدہ و بر حقیقت اطلاق یافتہ لاجرم از علم حصولی بہ علم حضوری انتقال فرمودہ و از دانستن بیافتن رفتہ چہ یافت در بیرون ذات یابند نمی باشد معاذ اللہ سادہ لوحی از نیجا حلول و اتحاد فہم نکند و با کاردین سوئے ظن پیرا نیارد و یا خود در ورطہ بد اعتقادی افتادہ ہلاک نشود باید دانست کہ طور ولایت و رائے طور عقل و فکر است و طریق آن کشف صحیح است نظر و استدلال را در آن موطن گنجایش نیست

پائے استدلالیاں چو بین بود : پائے چو بین سخت بے تمکین بود
و آنچه حکماء و امام غزالی تمنع معرفت ذات حق سبحانہ و تعالیٰ کردہ اند معرفت بمعنی صورت تصدیقی ایمانی است چنانچہ اولیٰ تمنع الیشان بان مشعر است۔

حَدِيثٌ قَالُوا اِنَّ مَعْرِفَةَ ذَاتِ
اللَّهِ تَعَالَى اِمَّا بِالْبَدَا هَةِ
اَوْ بِالنَّظْرِ وَ كُلُّ مِثْمَمَا
بِاطِلٌ ۔
چنانچہ می گویند کہ معرفت ذات
حق سبحانہ یا بالبداہت خواهد بود
و یا بنظر و استدلال و ہر یکے ازین
دو شق باطل است۔

و تمام این مبحث در کتب کلامیہ مسطور است و ایضا از تمنع معرفت ذات کندہ ذات خواستہ اند نہ معرفت بوجہ چہ معرفت ذات بوجہ ہمہ را حاصل است چنانکہ ذات را بوصف خالقیت یا از قبیۃ بدانند کہذا قالوا پوشیدہ نماند کہ فرق است در میان معرفت شے بوجہ و در میان معرفت وجہ شے و در ما نحن فیہ معرفت و بوجہ ذات است نہ ذات بوجہ اگر کسی گوید کہ این در خلق و رزق مسلم است چہ توان گفت کہ معلوم وصف خلق است

نہ ذات بوصف خلق اما در خالقیت راست نمی آید چه معنی خالقیت ذات را الخلق
 است پس ذات ہم باین صفت معلوم شد گویم کہ مراد از ذات یا مفہوم ذات است
 یا ما صدق، اگر مفہوم است آن عرض عام است پس معلوم ہمان وجہ است نہ ذات
 و اگر ما صدق است پس علم او مستلزم علم کمنہ ذات است کہ شے عبارت از نفس
 ہمان شے است پس اگر بالفرض علم تعلق کند بذات او تعلق علم کمنہ ذات او ہر آئینہ خواهد
 بود چه ذات متجزی و متبعض نسبت تا بعض او دانستہ شود و بعضی دیگر مجہول ماند بسبب
 حقیقی است بر تقدیر فرض تعلق علم باو لازم می آید علم بکمنہ او بخلاف در مخلوقات کہ
 علم بوجہ آنها مستلزم علم کمنہ نیست بلکہ چیزے از حقیقت اینہا در ضمن آن وجہ معلوم
 میگردد و کمنہ عبارت از تمام حقیقت است مثلاً دانستن انسان را بوجہ شے کہ دلالت
 کند بر حرکت ارادی او چیزے از حقیقت انسان معلوم میگردد نہ کمنہ او کہ عبارت از
 تمام حقیقت است و ہمچنین ضحاک مثلاً کہ منشائے او تعجب است دلالت میکند
 بر ادراک امور غریبہ و ازان نیز جزوے از حقیقت انسان معلوم میگردد و بالجملہ ہر جا
 حقیقت قابل تبعض و تجزی باشد علم شے بوجہ مستلزم علم بکمنہ نمی شود و ہر جا بسبب
 حقیقی باشد کہ ہیچ وجہ قبول تبعض نکند اگر علم بوجہ متعلق شود ای علم کان کمنہ آن معلوم
 شود کما فی الواجب تعلق معرفت کمنہ ذات محال است کما تر پس معرفت ذات محل
 و علا یعنی مذکور مطلقاً ممنوع باشد خواہ معرفت بکمنہ باشد خواہ بوجہ چه حقیقت علم
 مقتضی باحاطہ معلوم است و تمیز او از اعدائے او و ذات غرضانہ محاط ہیچ نہیں شود
 وَلَا یَحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا، زیرا کہ احاطہ و تمیز مقتضی تحدید است و آن در شان باری
 تعالی ممنوع پس علم باو تعلق نگیرد و او تعالی معلوم احدی نگیرد غایۃ مافی الباب
 چون وجہ او را مبدانند خیال می کنند کہ ذات را بان وجہ می دانند و فرق
 دقیق را نمی توانند دریافت بلکہ گویم کہ صفات او غرضانہ در رنگ ذات او

غیر معلوم اندر ہیچ وجہ در احاطہ علم نمی آید معلوم ہیچ مخلوقی نمیکردند مثلاً صفت علم او تعالی
 نہ در رنگ معلوم مخلوقات است پس صفت علم را که در مخلوقات است در انکشاف
 معلوم ہیچ مدخلی نسبت الّا آنکه حق سبحانه بطریق جبری عادت عقیب خلق آن صفت
 انکشاف در موصوف او خلق می کند اگر بنا شیر آن در انکشاف و لو فی الجملة نیز قابل
 شویم چنانکه بعضی متکلمین گفته اند و آن تا بشود در خلق کرده اند او را در مؤثریت
 ہیچ مدخلی نسبت الّا آنکه این اسم بر او اطلاق میکنند و صفت علم در خالق تعالی شانہ
 نہ چنین است بلکه ہیچ مناسبت ندارد بآن الّا اشتراک اسمی و اطلاق رسمی و همچنین
 قدرت و ارادت در آنحضرت غرضانہ مبدء صدور افعال است و منشأ وجود مخلوقات
 و قدرت و ارادت در مخلوقات نہ اینچنین است بلکه حق سبحانه و تعالی بعد از تعلق
 قدرت و ارادت الیشان بشئے آن شئے را بطریق جبری عادت خلق میکنند و قدرت
 الیشان را در وجود آن شئے ہیچ مدخلی نسبت الّا آنکه عقیب تعلق این صفات بآن
 شئے آن شئے را خلق میکنند و علی هذا القیاس سائر الصفات و ہر معلوم کہ مناسبت بعلم
 نداشته باشد در قید علم او نیاید و معلوم او نشود۔

لا یُدْرِكُ الشَّيْءَ عَرَبًا يُضَادُهُ
 علم شئے بواسطہ ضد خود و متضایر خود
 وَ لِيَا بِيْرُهُ
 حاصل نمی توان کرد۔

قضیہ مقررہ از باب معقول است پس صفات او نیز ہیچ وجہ معلوم نگردد همچنان کہ
 ذات او تعالی بیچون و بیچگونه است صفات او تعالی نیز بیچول و بیچگونه اند چون
 را نہ بیچون راہ نسبت اینجا اشکالے است قوی و آن آنست کہ چون ذات و
 صفات حق سبحانه متمنع المعلوماتیہ باشند پس معرفت الیشان محال خواهد بود پس
 وجوب معرفت را معنی چه باشد گوئیم کہ معرفت در ذات و صفات عبارت از
 سلب نقایض است از ذات نہ دانستن آن معرفت در ذات مثلاً عبارت

از لیس جسم و لاجوہر و لاعرض است و معرفت در صفات مثلاً عبارت از
 عدم جہل است یا عدم عجز یا عدم کوری یا عدم گری غایبہ مافی الباب ازین سلوب
 و جوب ذات و صفات عز سلطانہ مفہوم می گردد و بیش ازین پے نبرده اند کہ است
 اگر کسی گوید کہ شک نیست کہ بر ذات حکم کرده میشود۔ یا نہ عالم و قادر و غیرہما
 و این حکم مستلزم تصور ذات است چہ حکم ایجابی باشد یا سلبی بے تصور موضوع
 صورت نماند گویم آری درین قضیہ تصور موضوع متحقق است اما آن متصور ذات
 نیست ذات عز شانہ از ان منزہ و برتر است لیکن چون این متصور تنزیہی است
 گویا منتشر از ذات است ذات مناسب تر است از متصورات غیر تنزیہی تصور
 او تصور ذات اعتبار کرده اند۔

بِنَاءٍ عَلَى الصَّوْتِ لِقَصُورِ
 الْقُوَّةِ الْبَشَرِيَّةِ عَنِ ادْرَاكِ
 الذَّاتِ تَعَالَى شَأْنُهُ مَعَ
 اِحْتِيَاجِهِمْ إِلَى مَعْرِفَةِ
 الْاَحْكَامِ الْمُمَيَّزَةِ عَنِ غَيْرِهَا

را این اعتبار کردن اپنی است بر ضرورت
 (و ادانکہ) قوۃ بشریہ از ادراکات تعالیٰ شانہ
 قاصر است حالانکہ احتیاج بشریہ احکامی کہ
 ممیز ذات انداز غیر او ثابت است (و معرفت
 احکام ممیزہ بدون تصور ذات ممکن نہ)

و بعضی از محققین متکلمین گفته اند کہ معرفت عبارت از تمیز است میان محدث و قدیم و ہمیں معنی
 تواند بود کہ حضرت امام المسایین ابوحنیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ اند کہ سبحانک یا عبد
 ناک حق عبادتک و لکن عرفناک حق معرفتک سبحان من لم یجعل للخلق الیہ سبیلاً الا بالعجز
 عن معرفتہ و اما معرفتہ کہ خاصہ اہل اللہ است تحقیق آن باندارہ اثبیتہ استعداد طالب است
 بقدر اثبیتہ حسن تو می نماید رؤئے و ضیق و وسعت آن اثبیتہ بقدر ضیق و وسعت
 رب او است و رب ہر شے و جہ خاص آن شے است و قوم آن در ماورائے و جہ خاص
 خود معرفت نماند باشد و یافت در بیرون حقیقت خود صورت نماند و

ذره گز بس تکب و بس بد بود : گر چه عمری تک زند در خود بود
 و حضرت خواجہ خواجہ نقشبند قدس اللہ سرہ الا قدس بای معنی اشارت فرمودہ
 اند کہ اہل اللہ بعد از فنا اولیقا ہر چہ می بینند در خود می بینند و ہر چہ می شناسند در
 خود می شناسند و حیرت ایشان در وجود خود است وَ قِيَ الْقُسْلَمُ أَقْلًا تَبْصِرًا وَ
 و این معرفت نفس حیرت است ذوالنون مصری قدس اللہ تعالیٰ سرہ می فرماید
 الْمَعْرِفَةُ فِي ذَاتِ اللَّهِ حَيْرَةٌ معرفت در ذات خداوندی حیرت است
 بزرگے دیگرے فرماید اعرفتم باللہ اشارتیم تحیرانیہ ہر چند اکثر مشائخ قدس اللہ سرہ ہم
 در معرفت ذات باین تصریح کردہ اند اما نزد این بیجا صل معرفت صفات نیز عبارات
 از حیرت است در صفات کما مر۔

۱۲۷ معرفت و وجود واجب تعالیٰ نزد جمہور متکلمین زاید است بر ذات او عز شائ
 و عین ذات است نزد حکماء و شیخ ابوالحسن اشعری و بعضی از صوفیہ و حق نزد این فقیر
 آنست کہ واجب بذات خود موجود است نہ بوجود بخلاف سائر موجودات کہ بوجود
 موجود اند و وجود کہ بر ذات محمول است از منتزعات عقل است یعنی عقل از ذات
 وجود وصف موجود را انتزاع نمودہ بر ذات محمول می سازد و اگر متکلمین از وجود
 زاید ہیں وجود منتزع است پس سخن ایشان درست است و مخالف را دران مجال
 الذکار و نزاع نیست و اگر وجودے می خواہند کہ واجب تعالیٰ بآن وجود موجود است
 چنانچہ ظاہر از عبارات ایشان است پس محل خدشہ و ترد است و اگر حکماء و شیخ
 ابوالحسن اشعری و بعضی صوفیہ نیز واجب تعالیٰ را بذات خود موجود می گفتند بے آنکہ
 بوجود قائل شوند و آنرا عین ذات اثبات کنند و بدلائل محتاج گردند و بمقتدا لاطال
 از تکاب نمایند اقرب و اصوب بود و ازین صوفیہ عجب است کہ با وجود آنکہ در
 ذات عز شائہ جمیع نسب و اعتبارات را اسقاطے نمایند و در مراتب تنزلات

مندرج سے سازندہ الّا وجود را کہ در مرتبہ ذات اثبات سے کنند و ازین غیر از تناقض
 ہیچ نیست گفتہ نشود کہ الیشان وجود را عین ذات سے گویند و از نسب و اعتبارات
 نئے شمرند زیرا کہ گویم عمینیت باعتبار خارج است نہ ذہن و جمیع صفات نزد ایشان
 ازین قبیل اند کہ در تعقل مغایر اند بذات و در خارج عین ذات اند زیرا کہ غیر از
 بکذات احدیہ نزد ایشان ہیچ چیز موجود نیست پس لازم آید کہ جمیع اعتبارات را
 در مرتبہ ذات اثبات کنند و این باطل است و ایشان نیز بخلاف آن معترف اند
 کما مر اگر گویند کہ مراد از ذات وحدت است کہ تعین اول است و تعین را در ان مرتبہ
 زاید بر متعین اعتبار نکرده اند در آن مرتبہ وجود را اثبات می کنند بخلاف سائر نسب
 و اعتبارات چہ اعتبار ایشان در مرتبہ وحدت ہے است کہ یک پایه از ان فروتر است
 گویم برین تقدیر سخن ایشان متکلمین در برابر نمی آفتد چہ متکلمین از ذات ذات بحث
 خواستہ اند کہ فوق جمیع تعینات است و وجود را بر ان ذات زاید می دانند و فرق
 مذکور فائده نمی کند در دفع زیادتی زاید زاید در مرتبہ اولی باشد یا در مرتبہ ثانیہ الّا الکلام
 رکن الدین شیخ علاؤالدوله سمنانی میفرماید کہ۔

فَوْقَ عَالَمِ الْوُجُودِ عَالَمُ
 الْمَلِكِ الْوَدُودِ -
 بالا نیز از عالم وجود عالم سلطان
 صاحب حب است۔

این عبارت تصریح است بآنکہ وجود غیر ذات است بالجمله اگر واجب تعالی را بذات
 خود موجود گویند و ہیچ وجود قائل نشوند اولی و النسب است و اگر بوجود قائل شوند
 پس الیته بمغایرة می باید گفت و بزایدتی آن بر ذات عز سلطانہ قایل باید شد پس
 برین تقدیر سخن متکلمین درست و بصواب نزد بکثیر است از سخن مخالفان بنا اما بکثرت
 وجود واجب تعالی و نظریت آن پس جمہور متکلمین بنظر تری آن قائل اند و امام غزالی
 و امام رازی بر بداهت آن مجازم و بعضی از متاخرین در جمیع قولین گفتہ اند کہ دیدی است

به نسبت بعضی و نظری است نسبت به بعضی اشخ و حتی نزد این فقیر آن است که بدیهی است
 مطلقاً و حقیقتاً او بر بعضی منافی بداهت اولیست چه بداهت مستلزم علم نیست بلکه بسیارے
 از عقل او اثر بعضی بدیهی است جلیه انکار کرده اند و دلالتی که در اثبات وجود واجب تعالی آورد
 اند همه از تمسیل تنبیہات بر بدیهی است همچنانکه در ادراک محسوسات سلامتی محسوس از
 آفات ظاہرہ شرط است و عدم ادراک آن بسبب وجود آن آفات منافی بداهت
 محسوسات نیست در ادراک امور محقوله سلامتی مدرک از آفات معنویہ و امراض خفیه
 نیز شرط است و عدم ادراک آن بواسطه آفات منافی بداهت آن نباشد طرائف
 که بداهت آن یقین کرده اند حق سبحانہ از حال ایشان خبر می دهد قَالَتْ رُسُلُهُمْ
 اِنِّي اللّٰهُ شَكُّكُمْ و چون این معنی بر بعضی قاصر فہمان لایح نبود در عقوبت آن باین تنبیہ
 فرمود کہ قاطِبِ السَّمَوٰتِ وَالْاَرْضِ

عالم معرفت اہل حق بوجود صفات قائل شدہ اند و وجود ایشان را زاید بر وجود
 ذات میدانند حق سبحانہ را عالم بعلم گویند و قادر بقدرت می دانند و علی بذالقیاس
 معتزله و شیعہ و حکماء بتفنی صفات قائل اند و گویند ہر چیزے کہ بر صفات مترتب
 میشود بر نفس ذات مترتب است مثلاً انکشاف در مخلوقات بر صفت علم مترتب
 است و در واجب تعالی این انکشاف را بر ذات عز سلطانہ مترتب می گویند پس
 ذات باین اعتبار حقیقت علم است و همچنین است قدرت و سایر صفات و بعضی از
 متاخرین صوفیہ کہ بوحدة وجود قائل اند در نفسی صفات بمعزولہ و حکما موافقتا اگر کسی گوید
 کہ صوفیہ مذکورہ صفات را بحسب مفهوم و تعقل غیر ذات می گویند و بحسب تحقق یعنی وجود
 خارج عین ذات پس مذہب ایشان واسطہ باشد میان مذہب حکما و متکلمین چه
 حکما و مطلقاً عین میگویند و متکلمین غیر ایشان عین بحسب خارج و غیر بحسب مفهوم می گویند
 جواب گویم انستم کہ حکما بحسب تعقل و مفهوم نیز عین ذات میگویند بلکہ نزاع در وجود

خارجی است نہ در وجود ذہنی صاحب موافقت باین تصریح نموده است متکلمین صفات را در خارج موجود می دانند بوجود زائد بر ذات و حکماء و معتزله که در خارج عین می اندازند و صوفیہ مذکورہ نیز قطعاً بحکماء و معتزله درین مسأله متفق اند لیکن ایشان درین مسأله بفرق مذکور خود را از حکماء و معتزله می برآورد و از نفی صفات انکار می کنند۔

و ترا معلوم است کہ بتحقیق فرق مذکور ایشان را هیچ نفع نمی رساند شیخ ابن طائفہ در رئیس ایشان می گوید (کہ) قوسے بسوئے نفی صفات رفته اند (مگر) ذوق انبیاء و اولیاء بر خلاف ایشان گواہی می دهد۔

و قوسے دیگر اثبات صفات سے نمایند (اما) حکم بغایرہ بودن صفات مرذات را چنانچہ حق مغایرت است می نمایند و این کفر محض است و شرک خالص۔
و نیز بعض دیگر از ایشان می گویند کہ کسے کہ اثبات ذات بدن صفا کند جاہل و مبتدع است و آنکہ اثبات صفات مغایرہ ذات چنانچہ حق مغایرت است نماید پس این کس شکی کافر است و باوجود کفر خود جاہل است۔

وَ اَنْتَ تَعْلَمُ اَنْتَ لَا يَجِدِيهِمْ
تَفْخَا۔ قَالَ شَيْخُهُمْ وَرِئِيسُهُمْ
قَوْمٌ ذَهَبُوا اِلَى نَفْيِ الصِّفَاتِ
وَذَوْقُ الْاَنْبِيَاءِ وَالْاَوْلِيَاءِ
يَشْهَدُ بِخِلَافِهَا وَقَوْمٌ اَثْبَتُوْهَا
وَحَكَمُوا بِمُغَايَرَتِهَا لِلذَّاتِ
حَقَّ الْمُغَايَرَةِ وَذَلِكَ كُفْرٌ
مُحْضٌ وَشِرْكٌ بَحْتٌ۔

وَ قَالَ بَعْضُهُمْ اَيْضًا مَنْ صَارَ اِلَى
اِثْبَاتِ الذَّاتِ وَلَمْ يُثْبِتْ
الصِّفَاتَ كَانَ جَاهِلًا مُبْتَدِعًا
وَمَنْ صَارَ اِلَى اِثْبَاتِ
صِفَاتِ مُغَايَرَةٍ لِلذَّاتِ حَقَّ
الْمُغَايَرَةِ فَهُوَ ثَنُوِيٌّ كَافِرٌ وَ
مَعَ كُفْرِهِ جَاهِلٌ۔

این کلام مثبت واسطه است میان نفی مطلقاً و اثبات مطلقاً از نافی مطلق حکیم را میخواهد و از مثبت مطلق متکلم را اراده می کند و تو دانستی کہ واسطه نسبت بلکه ایشان داخل ثنات اند

عجب است از جرات ہاء ایشان کہ بر مجرد کشف خود اعتماد نموده اعتقادے را کہ مجمع علیہ اہل سنت و جماعت است تخلیہ مے نمایند و اہل ان اعتقاد را کافر و ثنوی میگویند اگرچہ کفر و ثنویہ حقیقی ارادہ نہ کردہ باشند اما این لفظ در اعتقاد درست اطلاق کردن بسی مستنکر و مستقیم است چندان در کشف غلط مے کنند نمیدانند شاید این کشف نیز از ان قبیل باشد و اعتقاد صحیح را معارض نشود و این حقیر را درین مسئلہ مقالہ مفردہ است و ان آنست کہ ذات حق سبحانہ کافی است در جمیع امورے کہ بر صفات مترتب مے شوند نہ بان معنی کہ ارباب محقول گفتہ اند کہ انکشاف مثلاً کہ بر صفت علم مترتب است بر ذات مترتب مے شود بلکہ باین معنی کہ ذات عز سلطانہ برہنجی تمام و مستقل است کہ کار مہم میکند یعنی کار یکہ بعلم و دانش باید کرد ذات او عز سلطانہ بے صفت علم آن کار میکند و ہمچنین چیزے کہ بتاثر قدرت ظاہر شود بے این صفت ذات در ظہور آن چیز کافی است مثلاً کہ قریب بفہم است گویم سنگے کہ بطبیعت خود از بالا بیایاں مے آید ذات او کار علم و قدرت و ارادت مے کند بے آنکہ در و صفت علم و قدرت و ارادت باشد یعنی علم مقتضی آنست کہ سنگ بسبب ثقل متوجہ پایاں شود و میل بالا نکند و ارادت تابع علم است، ارادت تقاضا مے کند کہ جانب پایاں را ترجیح دہد و حرکت مقتضائے قدرت است، پس طبیعت حجر کار این ہر صفت مے کند بے اعتبار این صفات پس در واجب تعالی و لہ المثل الاعلی ذات او ہمچنین کار ہر صفت مے کند و در مرتبہ این امور بصفات احتیاج ندارد اما انکشاف و تاثر و تخصیص مثلاً بر صفت علم و قدرت و ارادت مترتب است و اناست بعلم نہ بذات مؤثر است بقدرت مخصص است بارادت اگرچہ بہرچہ باین صفات مے باید کرد ذات جل شانہ در ان کافی است اما این معانی بر صفات مترتب اند ذات را بے وجود این معانی عالم و قاور و مرید نمے توان گفت مثلاً در ہمان سنگ اگر صفت علم و قدرت و ارادت ایجاد کنند آن سنگ را

عظیم و قدیر و مرید میتوان گفت آتالیے و سجد این معانی زاید بدین صفات منصف میگرد
 اگر چه کار این صفت می کند و شک نیست که وجود این معانی در رے موجب کمال
 وے اند پس در واجب تعالی هر چند ذات عز سلطانہ کافی است در جمیع اشیاء که
 بر صفات مترتب اند لیکن صفات در نفس ثبوت این معانی کاملہ در کارند و ذات
 عز شأنہ بوجود این معانی بصفات کمالی منصف میگرد و گفته نشود کہ برین تقدیر
 استکمال ذات او بصفات که مغایر ذات اند لازم می آید و این مستلزم نقض ذات
 است و استکمال او بغير و آن محال است گویم کہ محال استفادہ او است صفت کمال
 را از غیر خود نہ القاصات او بذات خود بصفات کمال اگر چه آن صفت غیر باشد و
 لازم از مذہب متکلمین شق ثانی است نہ اول کما حقق السيد السدی شرح المواقف
 علامہ معرفت او تعالی بذات و صفات خود گمانہ است ذات و صفا او مخالف اند
 مر ذات و صفات مخلوقات را و هیچ وجه مناسبت ندارند پس او سبحانه منزہ باشد از
 مثل یعنی از مماثل موافق و از ندر یعنی مماثل مخالف و در مجبودیت و صانعیت و اجلیت
 او را تعالی شانہ شریک نیست و بعضی از صوفیہ کہ بوحده وجود قائل اند در موجودیت
 نیز نفی شریک می کنند و موجود غیر او تعالی را نمی دانند و مستشهد الشیخان کشف است
 و پوشیدہ نیست کہ ازین قول ہدم بسیاری از اصول دین لازم می آید و تطبیق بعضی
 از اصول تکلفات کرده اند اما در تاملیت آنها سخن است و بعضی دیگر از اصول دین
 اصلاً قابل تطبیق نیستند همچو بحث نفی صفات واجبہ حل و علا۔

علامہ معرفت و او سبحانه در جہت نیست مکانی و زمانی نیست قولہ تعالی
 اَلرَّحْمٰنُ عَلٰی الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ اگر چه بظاہر موہم ثبوت جہت و مکان است اما فی الحقیقہ
 نفی جہت و مکان میکنند زیرا کہ اثبات جہت و مکان فیما لیس بجہت و لا مکان میکنند
 و این کنایہ است از بی جہتی و بی مکانی فتاویٰ و جسمانی نیست جوہر و عرض نیست

قابل ہیچ اشارت نسبت حرکت و انتقال برے دربرت نسبت قیام حوادث بذات
قدیم او تعالیٰ جائزہ نسبت ہیچ عرض از اعراض محسوسہ و محقوله متصرف نسبت داخل عالم
نسبت خارج عالم نیست و متصل عالم نیست و منفصل عالم نیست معیت او بعالم معیت علمی است
ذاتی و احاطہ او عالم را بعلم است نہ بذات و در ہیچ چیز حلول نہ کند و ہیچ چیز متحد
نشود اگر کسی سوال کند کہ بعضی از صوفیہ کہ با حاطہ و معیت ذاتی قائل اند مراد ایشان
چسبست گویم ایشان از ذات تعیین اول کہ وحدت است ارادہ کردہ اند زیرا کہ تعیین
را در ان مرتبہ زاید بر ذات عرض سلطانہ اعتبار نمیکند لهذا ظہور این مرتبہ را شجلی
ذاتی میگویند ہمین تعیین را در جمیع اشیاء ساری میدانند و ہمیں سریان او را احاطہ
و معیت ذاتی میگویند و متکلمین شکر اللہ سبحانہ کہ از ذات بحت مے خواہند کہ فوق
ہمہ تعینات است و ہر تعینہ کہ باشد زاید بر ان ذات عز شانہ می دانند و نسک
نسبت کہ آن ذات را با عالم ہیچ نسبتی نیست چہ احاطہ و چہ معیت و چہ اتصال و چہ
انفصال پس چنانچہ ذات او تعالیٰ شانہ ہیچ وجہ در عالم نمی آید و مجہول مطلق است
نسبت او با عالم نیز مجہول مطلق است متصل و منفصل و محیط و ساری او را گفتن از جہل
است متکلم و غیرہ درین حکم منفق اند اما نظر متکلم کہ مکمل بنور اتباع مصطفوی است
علیہ من الصلوٰۃ التہا و من التہیات اکملہا و قیق افتادہ است از نظر صوفی کہ با حاطہ
ذاتی قابل است و منشأ ادراک ایشان کشف است ہر کدام با اندازه ادراک خود
حکم کردہ اند و ہمچنین است جمیع اختلافاتے کہ در میان متکلمین و بعضی از متاخرین
صوفیہ واقع شدہ است حق بجانب متکلمین است و نظر صوفیہ کوتہی کردہ است و
حقیقت سخن متکلمین را در نیافتہ۔

عنا معرفت حق سبحانہ و تعالیٰ عالم است بعلم زاید بر ذات جمیع معلومات
واجب باشند آن معلوم یا ممکن و علم صفتی است حقیقی ذات تعلق بمعلوم ہمچنانکہ

کیفیت آن صفتہ در واجب تعالی معلوم نیست کما تعلق او بمعلومات نیز معلوم نیست
اینقدر در ادراک سے آید کہ آن تعلق سبب انکشاف معلوم است و بسیاری از مردم
چون برین حقیقت مطلع نہ شدند و غائب را بر شاہد قیاس کردند در اضطراب و حیرت
ماندند۔

عنايت معرفت قدرت و ارادت صفات زائد بر ذات تعالی شانہ قدرت
عبارت از صحت ایجاد عالم است و صحت ترک آن ایجاد پس بیچ کدام از ایجاد و
ترک لازم ذات او تعالی نیستند ہمہ برین متفق جمیع اہل ملل اند اما فلاسفہ سے گویند کہ
ایجاد او عالم را برین نظر سے کہ واقع است از لوازم ذات او است سبحانہ و تعالی
پس انکار کردہ اند قدرت را بمعنی مذکور و گمان سے کنند کہ قدرت بمعنی مذکور نقص
است و اثبات ایجاب کردہ اند بزعم آنکہ ایجاب کمال است و قدرت را بمعنی
ان شاء فعل وان شاء لم یفعل قائل اند و درین معنی با اہل اسلام متفق اند لیکن
مقدم شرطیہ اولی را واجب الصدق می دانند و مقدم شرطیہ ثانی را ممتنع الصدق
میگویند و ہر دو شرطیہ را در حق واجب تعالی صادق میگویند و ایضا فلاسفہ ارادت
را زائد بر علم نمی دانند میگویند کہ ارادت نفس علم بوجہ نظام اکمل است و آن را
عنايت سے نامند و بعضی از متأخرین صوفیہ در معنی قدرت بفساد موافق اند
و مقدم شرطیہ ثانی را ممتنع الصدق میگویند و مذہب خود را از مذہب فلسفہ بان
جداسے سازند کہ فلاسفہ با ارادت قائل نیستند و آن را نفس علم سے دانند و ایشان
با وجود قدرت بمعنی مذکور اثبات ارادت زائد بر علم سے کنند و حق سبحانہ را مرید سے گویند
نہ موجب بخلاف حکماء کہ بر ایجاب قائل اند و نفسی ارادت میکنند و این حقیر را درین
جاستہ است و آن است کہ ارادت تخصیص احد المقدورین است بوجہ یا لعدم
ہر گاہ جزو ثانی ممتنع الصدق است و جز اول واجب الصدق پس اثبات ارادت

برائے چہ باشد زیرا کہ تخصیص و ترجیح کہ حاصل ارادت است در متساوین مے باشد
 فخریت لالتساوی لا ترجیح فلا ارادة لهذا چون حکما از تساوی طرفین انکار نمودند اثبات
 ارادت نکردند و ارادت را بے ما حاصل خیال کردند درین سخن حکماء محق اند پس صوفیہ
 مذکور کہ با وجود عدم تساوی وجود و عدم عالم اثبات ارادت کرده اند و از حکما باین اثبات
 جدا گشته و باین قدر حق را سبحانہ مرید و مختار میگویند حاصل کلام ایشان در فرق
 ظاہر نیست مذہب ایشان بعینہ مذہب حکما است در نفی اختیار واجب تعالی و
 اثبات ارادہ کردن تقوّل محض است و تفوہ صرف والتدیح الحق و ہو بیدہ السبیل
 اگر کسی گوید کہ صوفیہ مذکورہ وجود عالم را لازم ذات حق سبحانہ نمیدانند و صدور عالم
 را از واجب تعالی با ارادت می گویند گوئیم کہ ہر گاہ مقدم شرطیہ ثانی بمعنی عدم ارادت
 وجود عالم ممتنع باشد و ارادت وجود عالم واجب شد ارادت را کہ مرجح احد المتساویین
 است در وجود عالم ہیچ مدخلی نشد الا اطلاق اسم ارادت بر آن و حکما نیز باین قدر اراد
 قائل اند پس اثبات این قسم ارادت در دفع ایجاب فائدہ نئے کند و لازم مے آید از
 عدم تساوی وجود و عدم ایجاب حق سبحانہ و تعالیٰ کما مر۔

غذا معرفت شیونات الہی فرع اند مرذات راجل شانہ و صفات او تعالیٰ متفرع
 بر شیونات اند و اسماء کالخالق و الرزق متفرع بر صفات افعال متفرع بر اسماء و سایر
 موجودات نتائج افعال و متفرع بر آنها است و اللہ سبحانہ و تعالیٰ اعلم پس معلوم شد کہ
 شیون دیگر است و صفات دیگر و اولیٰ عین ذات اند در خارج و ثانیہ زائد بر ذات
 اند در خارج و من لم یطلع علی هذا الفرق زعم ان الشیون ہی الصفات فحکم لعینہ الصفات
 مع الذات کما ان الشیون ہی عینہ فی الخارج فلزم علیہ نفی الصفات و انکار ما علیہ
 اجماع اہل الحق من زیادۃ وجود الصفات علی الذات فی الخارج۔ والتدیح الحق و
 ہو بیدہ السبیل۔

عالم معرفت لیس کمثلہ شئی و هو السميع البصير حتى سبحانه وتعالى نفی
مماثلت کرد از خود با بلخ و جودہ زیرا کہ نفی کردہ مثل مثل خود را و مقصود و نفی مثل خود بود یعنی
ہر گاہ مثل اورا مثل نباشد پس اورا بطریق ادلی مثل نخواہد بود پس اصل مثل منتفی شد بطریق
کتابیہ کہ آن ابلاغ است از صریح کما قررہ علماء البیان۔

أَوَّلُ دَعْوَتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ
الْبَصِيرُ تَفِيًّا لِمَا قَلَّ الصِّفَاتِيَّةُ
كَمَا أَنَّ الْأَوَّلَ تَفِيًّا لِمَا قَلَّ
الذَّاتِيَّةُ۔

بعد قول خود "لیس کمثلہ شئی" ہوا سمیع
البصیر را منقل گردانید براسے نفی مماثلتہ
صفایتہ چنانچہ قول اول نفی مماثلتہ ذاتیہ
است۔

بیانش آن است کہ حق سبحانه و تعالی سمیع و بصیر است و غیر اورا سمع و بصیرت سمعین را صفا از حیوۃ و علم و قدرت
واردت و کلام پس در مخلوقات صورۃ صفات است نہ حقیقت آن پیم مثل صفات است
کہ سبب آن انکشاف حاصل می شود و قدرت ہم صفات است کہ بآن صفات افعال
اثر صدور می یابد و در مخلوق این صفات نیست بلکہ حق سبحانه و تعالی بکمال قدرت خود
انکشاف درینہا خلق میکند بے آنکہ مبداء انکشاف کہ آن صفات علم است در ایشان باشد
و همچنین افعال در ایشان خلق می کند بے آنکہ قدرت درینہا ثابت شود و سماع و رویت
ہم برین قیاس است یعنی خلق سماع و رویت سے کنایہ آنکہ صفات سماع و باصرہ
داشتہ باشند و آثار حیات ظاہری شوند از حس و حرکت ارادی بے آنکہ حیات داشتہ
باشند و کلام خلق میکند بے آنکہ قوۃ تکلم پیدا می کند تا فی الباب بواسطہ تحقق آثار
صفات کہ نخلق حق سبحانه و تعالی درینہا پیدا شدہ است اطلاق صفات بر اینہا کردہ
می شود بے آنکہ حقیقت صفات در ایشان متحقق شود پس ایشان نیستند مگر جادے
چند بے حس و حرکت اِنَّكَ مَيِّتٌ وَاِنَّهُمْ مَيِّتُونَ مصدق این سخن است، این
مبحث بمثلے مبین شود گوئیم کہ شعبدہ بازے صورتے از چوب یا از کاغذے سازد

خود در پرده نشسته اورا در حرکت می آرد و حرکات غریبه از او صادر می نماید مردم
 سعاد و لوح می دانند که این صورت بقدرت و اختیار خود حرکت می کند پس صدور حرکات
 از و ظاهر مومم تحقق قدرت و ارادت می شود فی الحقیقت لا قدرة له ولا ارادة و همچنین
 متوهم می شود که حیات هم دارد بواسطه حصول آثار آن نیز متوهم میشود که علم هم دارد و لا
 الارادة تابعة للعلم اگر بالفرض کلام هم در وی ایجاد کند گویند کلام هم دارد و درنگ
 گو سال سامری که آواز کرده بود بے آنکه صفت کلام داشته باشد و جماعتی که بصیرت ایشان
 از غشاوه و بی بینی چپاک شده است می بیند که این صورت جماد محض است هیچ
 از این صفات ندارد و صانع است که این حرکات و آثار را در وی ایجاد می کند با وجود
 این افعال و حرکات را با و منسوب می دارند نه بصانع میگویند صورت متحرک است نمیگویند
 که صانع متحرک است بلکه میگویند که خالق حرکت است پس من لم یلذذ و من لم یتألم
 گنجایش ندارد چنانکه بعضی صوفیہ گفته ولذت و الم را با و سبحانه نسبت کرده اند حاشا و کلا
 او تعالی خالق لذت و الم است نه متلذذ و متألم پس چون حقیقت صفات ازینها منتفی
 حقیقت ذات هم ازینها منتفی شد چه ذات است که قائم بنفسه باشد و صفات قائم با و میزد
 آثار این صفات باشد و از تحقیق بالا معلوم شد که خالق آثار این صفات بے توسط صفات
 و ذات او است تعالی شان پس ذات نیست الا محل ایجاد این آثار پس حقیقت ذات هم
 ازینها منتفی باشد ان الله خلق ادم علی صورته اشارت باین معنی است یعنی
 آدم را بر صورت ذات و صفات خود آفرید پس ثابت شد که نه ذات او را مثل است
 نه صفات او را۔

پس قول حق عزوجل "وهو السميع البصير"
 تمهیم است برائے تشبیه و مکمل است
 مرفعی مماثلته را۔ نه این که متاسف

فَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ وَهُوَ السَّمِيعُ
 الْبَصِيرُ مِمَّنْ لِّلْتَنْزِيهِ وَ
 مَكْمَلٌ لِّلنَّفِي الْمَأْخُذَةِ لَا أَفَدَا

مَنَافٍ لِلتَّنْزِيهِ وَ مَثَبَاتٍ
 لِلتَّشْبِيهِ بِمَعْنَى أَنَّ السَّمْعَ وَ
 الْبَصَرَ اللَّذَيْنِ لِلْمَخْلُوقَاتِ سَمْعٌ
 وَبَصَرٌ كَمَا بَلَى الْمَعْنَى أَنَّ كَمَا
 سَمِعَ وَكَأَنَّ بَصَرَ لَهُمْ وَإِنَّمَا
 سَمِعَتْهُمْ وَرَأَوْهُمْ بِمَجَرَّدِ
 خَلْقِهِ سُبْحَانَهُ بِلَا تَوَسُّطٍ
 صِفَةِ السَّمْعِ وَالْبَصَرِ لَهُمْ وَإِنَّمَا
 أَرَادَ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ مَعَ أَنَّ
 جَمِيعَ الصِّفَاتِ كَذَلِكَ لِأَنَّ
 لَهَا مَعَهَا مَعَهَا وَتَوَاتُهَا
 صَرِيحًا نَحْوُ لِلصِّفَاتِ الْبَاقِيَةِ
 كَمَا يَحْفَى.

تشریح است و نہ آنکہ مثبت تشبیہ بان
 معنی است کہ ہاں سماع و بصر کہ مخلوق را
 است سماع و بصر خداوندی است جل شانہ
 بلکہ معنی اش آنکہ برائے مخلوقات نہ سماع است
 نہ بصر و بجز این نسبت کہ سماع و رویت
 ایشان بجز خلق خداوندی است سبحانہ و
 توسط صفتہ سماع و بصر ایشان
 حق سبحانہ و تعالیٰ تخصیص سماع و بصر فرمود
 حالانکہ جمیع صفات مخلوقین برین قیاس اند
 از برائے آنکہ نفی نمودن این دو صفات
 از مخلوقات با وجود مشروح و ثبوت این
 ہر دو مخلوقات نفی کردن است مرصقات
 باقیہ ایشان را۔ چنانچہ محضی مثبت۔

پس متحقق شد کہ نہ ذات اور انوار شناخت نہ صفات اور آدمی سمجھنا نہ در معرفت
 ذات او تعالیٰ عاجز است و معرفت صفات او نیز عاجز است بالذکر اب رتب الارباب
 ۲۲۔ معرفت اِفْلَمَ أَنَّ الْوَلَايَةَ
 الْخَاصَّةَ الْمُحْتَلِبِيَّةَ عَلَى صَاحِبِهَا
 الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ مَخْصُوصَةً
 بِالْمُحَدِّثِينَ وَالسَّالِكِينَ
 الَّذِينَ سَمَّوْا بِالْمُؤَدِّينَ
 وَكُنِيَ لِمُرِيدِيْنَ بِحَسَبِ

بدانکہ ولایت خاصہ محمدیہ
 علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام مخصوص
 است بکسانی کہ محدثین و سائکین
 باشند و ایشانند مسمی بمؤدیان
 و مریدین را بحسب استعداد ذاتی
 ایشان ازین ولایت خاصہ بھیج

نصیبے نسبت۔

و مراد ما بمریدین کسانے اند کہ سلوک
الیشان مقدم بود بر جذب نشان مگر
آنکہ تربیتہ نماید مراد کہ محبوبیت مرید
محب را و تصرف در مرید کرده کمال
تصرف خود او را جذب عنایت کند
کہ مثل جذب و نسبت۔ چنانچہ این
حالت مرحضرت امیر المؤمنین علی
ابن ابیطالب کرم اللہ تعالیٰ وجہہ
را پس ایشان بتحقیق سالک محبوب
اند کہ بولایت خاصہ بطریق تربیت حضور
علیہ الصلوٰۃ والسلام رسیدند
و خود حضور صلی اللہ علیہ وآلہ
در وے کمال تصرف فرمودہ جذب
او شان سمچون جذب خود فرمودند
بخلات خلفاء ثلاثہ متقدمہ بران
حضرت کہ جذب شان بر سلوک
ایشان مقدم است چنانچہ خود حال
حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
زیرا کہ جذب خود حضور صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم مقدم است بر سلوک آن حضرت۔

رَسْتَحَدًا إِذَا تَهَمَّ الدَّائِبَةَ
مِنْهَا لَصِيبٌ وَلَعَبِيٌّ بِالْمُرِيدِينَ
الَّذِينَ تَقَدَّمَ سُلُوكُهُمْ عَلَى
حَدِّبَتِهِمْ إِلَّا أَنْ تُرِيْبَ
الْمُرَادُ الْمُحْبُوبُ الْمُرِيدُ
الْمُحِبُّ وَتَيَصَّرَفْتُ فِيهِ
وَيَجِدُ بِي كَيْمَالٍ تَصَرَّفِي
نَحْوَ حَدِّبَةٍ كَمَا هُوَ حَالُ
أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ
أَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى
وَجْهَهُ فَإِنَّهُ سَالِكٌ مُجَدِّوٌّ
وَصَلَ إِلَى وَلَا يَتِيهِ
الْخَاصَّةُ بِتَرْبِيَّتِهِ عَلَيْهِ
وَعَلَى آلِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ
وَكَمَالٍ تَصَرَّفِي فِيهِ وَحَدِّبِهِ
خلفائے ثلاثہ ایاء بخلاف الخلفاء الثلث
الْمُسْتَقَدَّمَةِ عَلَيْهِ فَإِنَّ حَدِّبَتَهُمْ
مُقَدَّمَةٌ عَلَى سُلُوكِهِمْ كَمَا هُوَ
حَالُ حَضْرَةِ الرَّسَالَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ
عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَاةُ وَ
التَّسْلِيمَاتُ فَإِنَّ حَدِّبَةَ عَلَيْهِ

حضرت علی
رضی اللہ عنہ

الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ مُقَدَّمًا عَلَى
 سَلُوكِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 وَلَا يُتَوَهَّمُ أَنَّ كُلَّ مُجَدِّبٍ
 سَالِكٍ لِيُصِلَ إِلَى تِلْكَ الْوَلَايَةِ
 كَلَّا بَلَى كَوَّوْحِدٌ وَاحِدٌ مِنْ
 الْوُفِّ مِنْهُمْ كَذَاكَ بَعْدَ قُرُونٍ
 مُتَطَاوِلَةٍ لَا غَتْنِمَ وَحُودَ لَا
 ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
 مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ
 الْعَظِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى
 سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.
 ۲۳ معرفت. السَّالِكُ الْمُجَدِّبُ
 لَهُ زِيَادَةٌ فِي الْمَعْرِفَةِ عَلَى
 الْمُجَدِّبِ وَبِالسَّالِكِ وَالْمَحَبَّةُ
 عَلَى عَكْسِ ذَلِكَ لِأَنَّ الْمُجَدِّبَ
 السَّالِكُ رَبَّاهُ اللَّهُ تَعَالَى
 سَبَّحَانَهُ مِنْ أَوَّلِ الْأَمْرِ
 إِلَى آخِرِهِ بِمُحَمَّدٍ الْخَاصَّةِ
 وَحَدِيثِهِ إِلَى جَنَابِ قُدْسِهِ
 بِعِنَايَتِهِ الْكَامِلَةِ وَعُنِي
 بِالْمَعْرِفَةِ الْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ

وہم نگرہہ شود کہ ہر مجذوب
 سالک را باین ولایت خاصہ رسائی
 خواهد بود۔ کلاً۔ بلکہ اگر از ہزاراں
 یکے این چنین کس بعد اثر
 قرینہائے دراز پیدا آید ہر آئینہ
 وجود شریف او غنیمت بود۔
 ذالک فضل اللہ یوتیہ
 من یشاء۔ واللہ ذوالفضل
 العظیم۔

وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد
 وآلہ وسلم۔

سالک مجذوب را در معرفت
 زیادتی است بر مجذوب سالک
 و معاملہ محبت بر عکس این است
 زیرا کہ مجذوب سالک را اللہ تعالیٰ
 سبحانہ از اول امر او تا آخر الامر بہ محبت
 خاص خود تربیت فرمودہ است و بچنان
 قدس خود او را جذب بعنایت کاملہ
 خود فرمودہ است۔

و مراد ما بمعرفت آنست کہ
 متعلق بود بتجلیات اشعاعیہ

بِالتَّجَلِّيَّاتِ إِلَّا فَعَالِيَةً مِنْ مَعْرِفَةِ
 الْأَشْيَاءِ الْكَوْنِيَّةِ وَالصِّفَاتِ
 الْأَضَافِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ أَمَّا الْمَعْرِفَةُ
 الْمُتَعَلِّقَةُ بِالذَّاتِ تَعَالَى
 وَهِيَ عِبَارَةٌ عَنِ الْجُحُودِ
 وَالْمُتَعَلِّقَةُ بِالصِّفَاتِ السَّلْبِيَّةِ
 التَّنْزِيهِيَّةِ وَهِيَ مُشْتَمِلَةٌ عَلَى
 الْحَيْدَرَةِ وَالْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ
 بِالصِّفَاتِ الدَّائِمَةِ الْمَوْجُودَةِ
 وَالْمُتَعَلِّقَةِ بِالشُّؤْنِ الدَّائِمَةِ
 الْأَعْتِبَارِيَّةِ فَالْمُحْذُوبُ السَّالِكُ
 أَحَقُّ بِهَا وَأَوْلَى بِتَقَاصِيلِهَا
 أَمَّا الْمَعَارِفُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِأَيِّ
 الْمَقَامَاتِ الْعَشْرَةِ مِنْ
 الزُّهْدِ وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ
 وَالرِّضَاءِ وَغَيْرِهَا فَالسَّالِكُ
 الْمُحْذُوبُ جَرِيٌّ بِهَا وَتَقَاصِيلُهَا
 لِأَنَّهُ قَطَعَ تِلْكَ الْمَقَامَاتِ
 مُفَصَّلًا وَغَبَرَ عَلَيْهَا حَرْتَبًا
 لِيَعْرِفَ دَقَائِقَ كُلِّ مَقَامٍ تَفْصِيلًا
 لَا يَعْرِفُهَا الْمُحْذُوبُ وَبِالسَّالِكِ

یعنی معرفتہ اشیا و کونیہ
 والصفات الہیہ اضافیہ اما معرفتہ
 کہ متعلق است بذات او تعالیٰ
 و این معرفت عبارت از جہل
 است۔

و (دیگر) آن معرفت کہ متعلق است
 بصفات سلبیہ تنزیہیہ و این
 معرفت مشتمل است بر حیرت
 و (دیگر) آن معرفت کہ متعلق است
 بصفات ذاتیہ موجودہ۔

و (دیگر) آن معرفت کہ متعلق است
 بشیون ذاتیہ اعتباریہ پس محذوب
 سالک احق است باین چهار معرفت
 و اولی است بتفاصیل اینها۔

(لیکن) ہرچہ معرفت کہ متعلق است
 بمقامات عشرہ از زہد و توکل و صبر
 و رضاء و غیر اینها پس سالک محذوب
 لائق تر است بآنها و بتفاصیل اینها۔

زیرا کہ سالک محذوب این مقامات را تفصیلاً
 قطع نموده است و بران ترتیب عبور نموده۔
 و دقائق ہر مقام را بہ تفصیل می داند۔

لِأَنَّ طُوبَىٰ فِي حَقِّهِ تِلْكَ
 الْمَقَامَاتُ وَحَصَلَتْ لَهُ زَيْدَةٌ
 كُلِّ مَقَامٍ وَخُلَاصَةٌ مَا لَا يَحْصُلُ
 لِلسَّالِكِ الْمُجْتَذِبِ فَالسَّالِكُ
 الْمُجْتَذِبُ أَتَمُّ فِي الْمَقَامَاتِ
 بِإِعْتِبَارِ الظَّاهِرِ وَالصُّورَةِ
 وَالْمُجْتَذِبُ وَبِالسَّالِكِ الْكَمَلُ
 فِيهَا بِإِعْتِبَارِ الزُّيْدَةِ وَالْخُلَاصَةِ
 وَلِهَذَا ظَنَّ الْعَوَامُّ النَّاطِرُونَ
 إِلَى الصُّورِ أَنَّ الْأَوَّلَ أَتَمُّ
 مِنَ الثَّانِي فِي مَقَامِ الزُّهْدِ
 وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ وَالرِّضَا وَ
 غَيْرِهَا وَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ وَجُودَ
 الرَّغْبَةِ فِي الثَّانِي لَا يَبْنِي فِي تَمَامِيَّةِ
 الزُّهْدِ وَكَذَا التَّعَلُّقِ
 بِالْأَسْبَابِ لَا يَبْنِي فِي كَمَالِ
 التَّوَكُّلِ وَوَجُودَ الْكِرَامَةِ فِيهِ
 لَا يَبْنِي فِي الرِّضَا لِأَنَّ سَرَعِيَّةَ
 بِاللَّهِ تَعَالَىٰ وَتَعَلُّقَهُ بِالْأَسْبَابِ
 أَيْضًا بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ وَكَذَا الْكُرَّةُ
 حَاصِلٌ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ أَنَّ

دگر، مجذوب سالک علم تقفیلی این
 مقامات ندارد زیرا کہ در حق سے این مقامات
 پیچیدہ شدہ اند و مراد را خلاصہ ہر مقام
 حاصل شدہ است کہ سالک مجذوب
 را نیست۔

بہیں سالک مجذوب درین مقامات بہر
 ظاہر و صورت اتم است۔ دگر مجذوب سالک کمال است
 درین مقامات باعتبار حاصل و خلاصہ
 فلہذا عوام کہ نظر ایشان بصورت باشد
 گمان می برند کہ سالک مجذوب از
 مجذوب سالک اتم است و در مقام
 زہد و توکل و صبر و رضا و غیر این مقامات
 دگر معلوم ایشان نیست کہ وجود رغبت
 در ثانی منافی تمامیت زہد نیست۔

وہم چنین تعلق او باسباب منافی کمال
 توکل نیست و (ہم چنین) وجود کرامت در
 منافی رضاء نیست۔

زیرا کہ رغبت او باللہ است تعالیٰ
 و تعلق سے باسباب ہم باللہ است
 سبحانہ۔ وہم چنین کرہ او ہم حاصل
 باللہ است عزوجل باوجود آنکہ۔

هُوَ كَلِمَةُ الْأَوْصَافِ فِيهِ خَالِصَةٌ
 لِلَّهِ سُبْحَانَهُ فَلَا يَرِيبُ فِي
 الدُّنْيَا إِلَّا بِاللَّهِ سُبْحَانَهُ لَا
 يَغْيِرُهُ وَتَوَكَّأَتْ رُغْبَتُهُ
 لِنَفْسِهِ فَتَفْسِدُ لِرَبِّهِ فَيَكُونُ
 تِلْكَ الرَّغْبَةُ فِي الْحَقِيقَةِ
 لِأَجْلِ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ

این اوصاف دروے خالص برائے
 اللہ اند سبجانه پس رغبت در دنیا
 نمی کند مگر باللہ سبحانه لا یغیر او تعلقے۔
 و اگر رغبت اور برائے نفس خود گفته آید
 پس از اینجا کہ نفس او برائے رب گشته است
 پس این رغبت فی الحقیقتہ برائے رب خود
 خواهد بود عز و جل۔

علم معرفت مقصود از ذکر لا اله الا اللہ نفسی الہیہ باطله است چه آفاقی و چه انفسی
 الہیہ آفاقی عبارت از محبودات باطله کفر و نجره است مثل لات و عزی الہیہ نفسی عبارت
 از ہوا ہامی نفسانی کما قال تعالی اَقْرَأْتِ مِنْ مَّا تُخَدُّ إِلَہَہُ هَوَاہُ اِیْمَانِ تَصَدِیْقِ
 قلبی کہ ظاہر شریعت بآنی تکلیف فرمود در نفسی الہیہ باطله آفاقی کافی است و در الہیہ
 باطله انفسی تزکیہ نفس امارہ در کار است کہ حاصل سلوک طریق اہل اللہ است ایمان
 حقیقی و البتہ نفسی این ہر دو الہیہ باطله است لیکن حکم ظاہر شریعت با ایمان بحد و البطل الہیہ
 آفاقی نیز متحقق میشود این قسم ایمان صورت ایمان است اما حقیقتہ ایمان منوط با بطلان الہیہ
 انفسی است صورتہ ایمان را احتمال زوال است و حقیقتہ ایمان ازین احتمال محفوظ است
 چہ در صورت ایمان اول نفس امارہ از انکار و کفر خود باز نہماندہ است ہمیش ازین نیست
 کہ قلب صدقے پیدا کردہ است با وجود منازعہ نفس امارہ و در ایمان حقیقی نفس امارہ کہ
 بالذات سرکش است با تقیاد آمدہ است و از سرکشی بازماندہ و بشرت ایمان مشرف گشته
 مقصود ازین تکلیفات شرعیہ تجحیر نفس است و تخریب او چہ قلب فی حد ذاتہ منقاد
 احکام الہی است جل سلطانہ اگر نہ بشی در قلب پیدا شود بواسطہ مجاورت نفس است
 تواضع ز گردن فرازان نکوست : گداگر تواضع کند خوی او است

پس تزکیہ نفس ضروری آمد تا حقیقتہ ایمان صورتہ بند و از زوال محفوظ بود تزکیہ نفس
مربوط بدرجہ ولایت است کہ عبارت از فناء و بقاء است تا بدرجہ ولایت نزد اطمینان
نفس محال است و تا نفس با اطمینان نہ پیوند و جوئے از حقیقتہ ایمان بمناسبت بیان نرسد
و از خوف زوال مصون نماند اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ
از پی این عیش و عشرت ساختن : صد ہزاران جان بیاید باختن

۱۵ معرفت شرعیہ طریقہ حیات عبارت از حقیقت ثنوت است نہ آنکہ
حقیقتہ از شرعیہ جدا است طریقت عبارت از طریق وصول است بحقیقتہ شرعیہ نہ
امر مباین از شرعیہ و حقیقتہ پس پیش از تحقق بحقیقتہ شرعیہ حصول صورتہ شرعیہ است
فقط و حصول حقیقتہ ثنوت در مقام اطمینان نفس است و وصول بدرجہ ولایت پیش
از وصول بدرجہ ولایت و اطمینان نفس صورتہ شرعیہ است چنانکہ در ایمان مذکور
شد کہ پیش از اطمینان نفس صورتہ ایمان است و بعد از اطمینان حقیقت ایمان۔

۱۶ معرفت فنا عبارت از نسیان ما دون حق است سبحانہ بواسطہ استیلاء
شہود ہستی او جل ذکرہ بیا نش آست کہ روح انسانی مع ما تبطنہ من المراتب من الستر
والخفی والاخفی پیش از تعلق بدن بصانع خود جل سلطانہ علمے و اثرت و نحوے از
توجہ بان جناب قدس اورا متحقق بود و چون در نہاد او استعداد ترقیات نہادہ بودند
و ظہور آن استعدادات منوط بود بتعلق بدن عنصری لاجرم اولاً اورا صفہ لغشوق و محبت
عطا فرمودند و روئے اورا اثنا باین پیکر پیوستہ لاتی گردانیدند و ارتباط حسی بر وجہ کمال
در اینہا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق بسبب کمال لطافت خویش خود را
درین محبوب ظلمانی گم ساخت و وجود خود را با توابع آن دروے فانی گردانید لہذا بسیار
از عقلاء خود را خیر از جسد نے انکارند و در لئے جسد امرے دیگر اثبات نمی کنند و حضرت
حق سبحانہ کہ ارجم الراحمین است از کمال رحمت خویش بالسنہ انبیاء کہ رجاء عوالم اند صلوا اللہ

تعالیٰ علیہم وعلیہم تسلیمانہ علیٰ جمیعہم عموماً وعلیٰ افضلیہم وخالقہم خصوصاً الیشیان را بجناب قدر خود
 وعودہ فرمود واز ان تعلق ظلمانی منع نمود قال اللہ سبحانہ وعلیہ السلام لیس فی ہر کس
 راسعادت ازلی در کارگشت و رجوع قہقری نموده وواع مودت عالم سفلی کو درویش
 بعالم علوی آورد و ساعتہ فساحتہ محبت قدیم غلبہ کرد و بوسی حادث روئے بر سوال آورد
 تا آنکہ نسیان تمام نسبت باین محبوب ظلمانی بیشتر شد و اثر سے از محبت او ماند این زمان
 ہائے جسمانی متحقق گشت واز دو خطوہ کہ درین راہ اعتبار نموده اند کہ خطوتان قد
 وصدت یک خطوہ بانجام رسانید لہذا ان اگر بعض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی
 از ان مقام واقع شود شروع سے افتد و نسیان وجود نفس روح و توابع وجودی
 او و آنا فنا این نسیان از یادے پیدایے کند تا آنکہ خود را تمام مانی میگردد و جز شہو
 حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ نمی ماند این نسیان معتبر بہ فنائے روحی است کہ
 خطوہ دومی است از ان دو خطوہ بمقصود از فرود آمدن او بعالم سفلی تحصیل این قسم

آخر فنا بود و بدین آن این دولت میر نمیشد

آنچه بر لیت غامض و بیجا مخفی نیست بر کمال اہل اللہ
 و ستر این است کہ مر روح را از بہر تحصیل او
 نسیان خود را ضرور لیت کہ او را با شیر او شدید
 ترین محبت و کمال مودت حاصل آید
 ر لیکن محبت ہیچنانکہ غلبہ او در
 مشاہد بود در امر غیب مثل این
 غلبہ نمی باشد پس کسب می باید
 کرد اولاً کمال محبت را در امر مشاہد
 کہ معنی است بر نفس روح را پستر

وَالسِّرُّ الْغَامِضُ فِي ذَلِكَ عَيْدٌ
 خَفِيٌّ عَلَى كَلِّ أَهْلِ اللَّهِ
 وَذَلِكَ السِّرُّ هُوَ أَنَّ الدُّوْحَ
 لَا يَدْرِي كَيْفَ لِنَسِيَانٍ نَفْسِهِ مِنْ
 شِدَّةِ الْمَحَبَّةِ وَكَمَالِ الْمُوَدَّةِ
 مَعَ الْغَيْرِ وَالْمُحَبَّةُ كَمَا تَكُونُ
 غَلْبَتُهَا فِي الشَّهَادَةِ لَا تَكُونُ
 فِي الْغَيْبِ مِثْلَهَا فَالْكَسْبُ فِي
 الشَّهَادَةِ كَمَالِ الْمَحَبَّةِ الْمُفْتَى

لِنَفْسِ الرُّوحِ أَوْلَا تَمَّ أَعْمَلُهُ
 فِي الْعَيْبِ لِقَاءِ نَفْسِهِ ثَانِيًا
 وَهَذَا اسْمٌ غَامِضٌ لَا يَعْرِفُهُ
 إِلَّا الْأَكَابِرُ مِنَ الرُّقَاءِ
 بَقِيَ الْقَلْبُ الْمَعْبُورُ بِالْحَقِيقَةِ
 الْجَامِعَةِ وَهُوَ تَالِعٌ لِلرُّوحِ
 حَيْثُ قَلَّمََا رَتَقَى مِنْ مَكَانِهِ
 إِلَى مَكَانِ الرُّوحِ حَصَلَ لَهُ
 هَذَا النَّيَّانُ بِتَبَعِيَّةِ الرُّوحِ
 وَفِي لِقَائِهِ

این محبت را در عیب ثانیاً معمول کن
 تا کہ فنائے نفس بروئے مترتب شود
 این ستر غامض را نمی دانند مگر اکابر عرفا
 باقی ماند قلب کہ معبر است حقیقت
 جامع پس این حقیقت درین وقت
 تابع است مر روح را پس چون
 این حقیقت از مکان خود بمکان روح
 ارتقاء حاصل نمود پس او را هم این
 نسیان بتبعیت روح حاصل آمد و فانی
 بفنائے روح گشت .

و اما نفس پس تزکیه او بر رسیدن است در مقام قلب بعد از ارتقاء قلب بمقام روح و صاحب
 عوارف کہ شیخ الشیوخ است نسیان مذکور را در ماده نفس اثبات نمی کند و کمال طہارت او
 راجع وصول بمقام قلب نمیکوید، اما این ضعیف میگوید کہ نسیان مذکور در ماده نفس نیز
 متحقق میشود لیکن بعد از ارتقائے نفس از مقام قلب بمقام روح پس نفس را هم فناء
 متحقق میشود چنانکہ قلب را این نفس است کہ بعد از حصول اطمینان رجوع بر خود
 کرده است و از مقام قلب بمقام قلب پیوسته و راضی و مرضی گشته حق سبحانه و تعالی
 در شان او می فرماید يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمَطْمَئِنَّةُ، ارجعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْجِيَّةً
 تا در مقام قلب است کہ شیخ الشیوخ از آن خبر داده است و آن را مطمئنه نامیده نسیان
 مذکور در حق او مفقود است بلکه اسم اطمینان نیز در آن موطن او را نمی شناید مزیکی شده است
 اما باطمینان نہ پیوسته است مقام قلب موطن تقلب است اطمینان ضد است پس
 خروج از آن مقام شرط اطمینان باشد ہم بر کس اینجا نرسد ذلک فضل الله يؤتيه

مَنْ لِيَسَاءَ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ أما معلوم کہ با قلب است سوامی اعمال جوارج
 کہ شریعت مصطفویہ علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بان ناطق است از واثرہ ولایت معرفت
 خارج است و از ہر دو طریق جذبہ و سلوک بیرون است زیرا کہ درائے تصفیہ قلب تزکیہ
 نفس است و اطلاع ندادہ اند بر علوم و معارف آن مقام مگر اقل قلیل را از کابل و لیا علیہ
 و چون سبکس درین باب تفصیل سخن نراندہ است و در کلام ربانی و احادیث نبوی
 علیہ الصلوٰۃ والسلام اگرچہ مذکور است اما با اشارت و رموز است این ضعیف نیز درین اوراق
 از ان نحو کہ سخن نے رائد و اقتضای مرتبہ اولیہ مرتبہ ولایت معروفی نماید اگر ثانی الحال
 در مستمعان فہم این سخن در یافتہ باندا زود دریافت خود فہم مستمعان سخن درین باب خواهد را
 انشاء اللہ تعالی و سبحانہ الموفق والمہتمم للصلوٰۃ پایدہ والست کہ لازم نیست کہ ہر کرا
 فنائے روحی پسر شود فناء قلبی ہم پسر شود این قدر است کہ قلب را بیسے بجانب روح کہ در
 رنگ پدر است مراد را پیدا سے شود و اعراض از نفس کہ در رنگ مادر است حاصل میگردد اگر
 این میل و غلبہ کند و تمام اور بجانب پدر کشد و بمقام اور ساند از زمان بصفت پدر کہ فنائے
 ہست منتحق میشود و ہمچنین است حال نفس کہ فنائے روحی و قلبی مستلزم او نیستند غایتی الباقی
 نفس را بجانب پسر کہ قلب است میلہ و کشے پیدا سے گردد و اگر این میل غلبہ کند و برتر
 پسر باز کہ بمقام پدر صلاح رسیدہ است بر ساند ناچار بصفۃ پسر کہ متخلق بخلق پدر است
 متصف گردد و فنائے حاصل کند و مراتب سے گانہ کہ فوق روح اند ہمیں حال دارند کہ
 فنائے روح مستلزم فنائے اینان نیست اگرے اگر در وقت ہیوط روح آن مراتب سے گانہ کلا
 او بعضا بموافقت روح در وقت ہیوط کرہ باشند و غلبہ محبت روح در انہا است کہ وہ باشند
 و برتر نسبت بان نفس اینہا رہمانیدہ بودی شاید کہ در وقت رجوع قہقری فناء نسبت بان
 کلا او بعضا راہ یابد و در رنگ روح فانی گردند پوشیدہ مانند کہ روح خاطر از قلب بالکلیہ
 علامت نسیان است مراد و حق را سجانہ زیرا کہ نفس خطہ قلبی عبارت از حصول فی

است از اشیاء و خطور آن است در خاطر ابتداء و تذکراً و حصول و خطور نفس علم است و چون
 خطره بالکل منتفی شد تا بعد می که اگر تکلف بیارند نیاید اگر یادش بدین یادش نیاید
 پس علم بالکلیه زائل گشت و زوال علم همان نسیان است که در فنا معتبر است، این برت
 نهایت بیان مقام فنا و از مشائخ میچسب باین تفصیل درین مقام سخن نکرده است پیش
 از نسیان مآودن حق سبحانه از فنا تعبیر نه نموده و هنوز گنجائش سخن بسیار است اگر توفیق
 خداوندی جل سلطانہ مدد فرماید ازین ہم تفصیل تر سخن خواهد کرد که این مقام محل تسلط
 طلاب است والله سبحانه اعلم بالصواب۔

ع ۲۷ معرفت گاه باشد که نظر سالک بر عالم ارواح افتد و آن عالم را بواسطه مناسبت
 بمرتبه و جوب اگر چه آن مناسبت بحسب صورت باشد حق می انگار و شهود آن عالم را
 شهود حق جل سلطانہ تصور می نماید و بآن مخلوط و ملذذ می گردد و چون عالم ارواح را
 بعالم اجساد نحو می از تعلق حاصل است مشهود آن عالم را درین عالم مشهود وحدت در کثرت
 می نماید و حکم باحاطه ذاتیه و معیت ذاتیه می کند و باین تخیلات راه ترقی و وصول بمطلوب
 حقیقی بر سالک سد و می گردد و خستراگر ازین مرتبه او را نگذرانند و از باطل بحق نبرند
 بعضی از مشائخ درین مقام سی سال روح را بخدای پرستیدند و چون ازین مقام
 گذرانیدند شاعری آن را دانستند اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ
 لَوْلَا اَنْ هَدَانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبِّنَا بِالْحَقِّ۔

ع ۲۸ معرفت بعضی از مشائخ که انکار وجود صفات واجبیه جل شانہ کردند و صفات را
 در خارج عین ذات گفته اند بواسطه آن است که ایشان در مرتبه تجلیات صفاتیہ اند
 صفات ایشان را مریایه شهود ذات جل سلطانہ شده اند و حکم مرآة اختفاء است از
 نظر رانی پس لاجرم صفات بحکم مرآة از نظرشان محضی گشته اند و چون صفات را
 نمی بینند حکم می کنند که عین ذات اند در خارج و در مرتبه علم که تغایر صفات با ذات

تعالیٰ و تقدس اثبات کرده اند بواسطه آنکه تا نفی صفات با کلیه لازم نیاید۔

وَلَوْ أَنَّ هُوَ كَلِمَةٌ مِّنَ مَّوَدَّعِ عَرَجًا
عَنِ هَذَا الْمَقَامِ وَخَرَجَ شُعُودًا
عَنْ مَرَايَا الصِّفَاتِ عَلِمُوا
الْأَمْرَ عَلَى مَا هُوَ عَلَيْهِ وَ
عَرَفُوا أَنَّ حُكْمَ عُلَمَاءِ السُّنَّةِ
يُوجِبُ فِي الصِّفَاتِ الزَّائِدَةِ
عَلَى الذَّاتِ حُكْمٌ مُطَابِقٌ
لِلْوَاقِعِ مَقْتَبَسٌ مِنْ مِشْكَاةِ
النَّبَوَّةِ عَلَى صَاحِبِهَا الصَّلَاةِ
وَالسَّلَامِ وَالْحَيَّةِ۔

و اگر این بعض کسان را عروج ازین مقام
ماصل شده و از مریایه صفات
شهودشان در گذشته هر آئینه
معلوم کردند که حقیقتاً معامه
یا چنانچه در واقع است و
دانستند که آنچه علماء اهل سنت
بوجود صفات زائده بر ذات حکم نموده
اند صحیح مطابق نفس الامر است زیرا که
از مشکاة نبوت مقتبس است علی صاحبها
الصلاة والسلام والتحية۔

۲۹ معرفت کسرا بعض فضل میخوابند که بدولت تزییات مشرف سازند در هر مقام

اور فنا و بقا ازانی میدارند تا زمانیکه در مقام تحت فنا و بقا متحقق نشود و عروج
ازان بقوق متصور نیست سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِ، وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ
تَبْدِيلًا، عزیز میفرماید بکفر و باسلام کیسان نگرند که هر یک دیوان او در فرسیت،
بکفر و اسلام کیسان مگر سنین در وقت غلبه توحید است و افراط سکر که در مقام جمع جمع است
و آن موطن فنا و استهلاک است و این بدین با اختیار سالک است پس هر آئینه معذور باشد
و هر سالکی را که ازین مقام گذرانند و بمقام فرق بعد الجمع نرسانند بوی از اسلام حقیقی بمشنام
جان او نخواهد رسید و در کفر حقیقی محبوس ابد خواهد ماند و مرضی حق سبحانه را از نامرضی او
تعالی امتیاز نتواند کرد و هر کس که گشته گشت ازان حال بندش به اگر چه بشهیدت مسلمان نمیرد
خاک بندوی مدنی از ظلمت استتار است که مناسب مقام کفر است بمسلمانی مناسبه ندارد

و همچنین که در مرتبه شریعت عدم امتیاز میان اسلام و کفر شرعیه است و در مرتبه حقیقه
عدم امتیاز میان این هر دو کفر حقیقه است و ایضا پیش از ظهور غلبه حال عدم امتیاز میان
اسلام و کفر چنانکه نزد اهل شریعت کفر است نزد اهل حقیقه نیز کفر است و ندوم اگر اختلافی
است میان اهل شرعیه و اهل حقیقه در صورت غلبه حال است در رنگ منصور حال که مغلوب
حال بوده است اهل شریعت بکفر او حکم کرده اند نه اهل حقیقت اما نزد اهل حقیقت هم منقصت
و انگیزه است از کمالان نمی شمارند و از مسلمانان حقیقی نمی انگارند این شعر منصور را بمعنی ثناء
است

كَفَرْتُ بِدِينِ اللَّهِ وَالْكَفْرُ وَاجِبٌ بَادِينَ خَدَائِكَ كَفَرْتُ نَمُودَه ام و دین کفر بنزد من
كَذَّبْتُ وَعِنْدَ الْمُسْلِمِينَ قَبِيحٌ ضرور است و نترس عام مسلمانان قبیح است

پس پیش از ظهور غلبه حال تقلید را باب احوال نمودن و تمیز ناکردن از بے تمیزی است و
الحاد و زندقه، و کفر شریعت و حقیقه است عاذنا اللہ سبحانه و جمیع المسلمین من امثال
بده التقلیدات ثایان شان تقلید علوم شرعیه است نجات ابدی منوط بتقلید حنفی و شافعی
است اقوال جنید و شبلی رحمهم اللہ از برای دو مصلحت بکار می آیند پیش از ظهور احوال
استماع این اقوال طالبان را تشویق بآن احوال می بخشد و بعد پیدای آرد بعد از ظهور
احوال همین اقوال را مصداق محک احوال خود می سازند و بشیر این دو مصلحت اقوال
ایشان را دانستن و غور کردن در آن ممنوع است احتمال ضرر غالب است عاقلان
در محلی که توهم ضرر باشد اقدام نمی نمایند فکیف که ظن غالب باشد.

بعضی از مشایخ طریقت قدس سره در سکر و غلبه حال گفته اند که کافر
در رنگ مومن و اصل مقصود حقیقی است اگر چه راه وصل شان تمبائن و متغایر افتاد
است چه کفار از راه اسم المفضل میرسند و اهل اسلام از راه اسم الهادی و امثال این
سخنان درین مقام بسیار گفته اند و جماعه دیگر از مشایخ این طائفه علیه درین باب از

راه تقلید محض یا در وقت ظهور نور تو حید صوری نیز سخنان بسیار رانده اند و سادہ لان ان از
 راه برودہ حقیقتہ این سخن بزرگ دیگریت کہ بر اکا بر ایل اللہ کہ باستقامتہ حال مشرف
 اند منکشف ساختہ اند ششمہ ازان در تحریر می آید باید دانست کہ در اثناء راه بر سالک
 قرب سبحانہ و معیتہ او سبحانہ با شیانہ ای شئی کان ظاہری سازند و سالک در ان وقت
 ذات او را سبحانہ باہر شئی می یابد و حکم معیت ذاتیہ و قرب ذاتی و احاطہ و سرمان ذاتی
 میکند درین قرب و معیت جمیع اشیاء را متساوی می داند مؤمنان کان ذلک اشیئ
 او کافر اہمیں قرب و معیت جماعہ را باعث حکم سابق شدہ است کما تری و ارباب صحو
 و تمیز می دانند کہ بر تقدیر قرب و معیت ازان حضرت جل سلطانہ لازم نمی آید کہ ایشان
 نیز بویے قرب باشند و بادے باشند چه قرب و وصل باعتبار علم است و علم در کافر
 مفقود است بلکہ در مادہ عامہ مومنین نیز اطلاق وصل نمی کنند تا زمانیکہ بدرجہ لایت
 نرسد و باقی باللہ نشود و اصل نسبت مذہب کا براہ لیاء اللہ این است بزرگے می
 فرماید و درت نزدیک تر از من بمن است و این است مشکل کہ من از وی دورم
 این دوری باعتبار عدم علم است بقرب او تعالی ذوقاً بلکہ گویم کہ منشاء ضلالت و
 مبدع غیبات ہمین عبد است و پس ازان جناب تعالی و تقدس ہمہ خیر و بدایت مفاض
 است و ہمان بدایت بواسطہ غربت محل معنی ضلالت پیدا میکند ہر چند آن معنی
 نیز بخلق حق است سبحانہ و تعالی امثل او مثل غذائے صالح است کہ در مرضی بواسطہ
 اخلاط روئیہ و مراد فاسدہ ہمان غذائے صالح مادہ فساد مزاج و مایہ خرابی بنیہ میگردد
 پس اسم المضل بر آن حضرت جل و علا باعتبار خلق ضلالت است و ایشان و آن
 ضلالت مقتضای ذوات ایشان است بخلق حق سبحانہ و تعالی بوجہ آمدہ است پس
 ایشان را مناسبیت با اسم المضل نیست الا آنکہ در ایشان ضلالت خلق کردہ است و
 این اسم را نیز با قطع نظر از خلق مذکور بانحضرت تعالی نشانہ مناسبیت نیست بخلاف اسم

الهادی که با وجود قطع نظر از خلق هدایت در ایشان این اهم را مناسبت بذات است
تعالی و تقدس چه نشأ هدایت خیر و کمال است و منشأ ضلالت شر و نقصان و الاول
لأن بجانب قدسه تعالی و الثانی لالیق لانه الخیر المحض و ایضا ضلالت را بمضل هیچ
مناسبت نیست.

إلا يكونها مخلوقة له
لشوا رتها الصارقة و كماله
المحض -

مگر بالبودن اینها مخلوق او تعالی
ازیرا که در ایشان شرارت محض است
و ذات او تعالی کمال محض است.

و هدایت را بهادی غیر از مناسبت مخلوقیه مناسبت دیگر است و هو الخیر بینه و الکمال
فیهما کما مرت الاشارة الیه انفا پس ضال را بمضل راه نیست و مهتدی را بهادی راه است.

لعدم مناسبة الجهة المشتركة
بينهما في الأول وهو الضلالة
و وجود مناسبة الجهة المشتركة
في الثاني وهو الهداية
فالْمُهْتَدِي يَصِلُ بِتَوْسِطِ
الْهَادِي إِلَى الْهَادِي وَ
الضَّالُّ لَا يَصِلُ بِتَوْسِطِ
الضَّالِّ إِلَى الْمَضِلِّ كَمَا لَا
يَخْفَى -

سبب نه بودن مناسبت جهت
که مشترک باشد در میان هسر دو
در اول که ضلالت است و برائے
وجود مناسبت جهت که مشترک است
در ثانی و آن هدایت است پس مهتدی
را وصول بهادی بتوسط هدایت است.
و ضال را وصول بمضل بتوسط
ضلالت کائن نیست چنانچه
مخفی نیست.

این سخن بمثالی روشن گردد صفرائی که شیرینی بواسطه فساد مزاج او تلخ است نمیتوان
گفت صفرائی و اصل شیرینی است از راه تلخی چه در شیرینی تلخی اصلاً موجود نیست
همان شیرینی بواسطه فساد مزاج صفرائی معنی تلخی پیدا کرده است و این تلخی اگر چه

بجز من پیدا شده اما مانع وصول صفرائے بشری است پس ضلالتہ فی الحقیقہ مانع وصول
 مثال متصل باشد نہ باعث مثال دیگر آنکہ قطعی آب نیل را خون می یافت بواسطہ من
 قلبی و غلبہ عناد موسی علیہ السلام هیچ عاقل نمیگوید کہ قطعی و اصل آب است از راه خون
 بلکه خون مانع وصول است آب و دمویہ در آب هیچ نسبت از فساد مزاج قطعی حاد
 شده است مانع وصول آب گشته است ہذا پس این جماعت قرب حق سبحانہ را
 ملاحظہ نموده و جانب بندہ را ملاحظہ نامودہ حکم بقرب بندہ بحق سبحانہ کردہ اند و در غایت
 و شاید تفرقہ نمودہ اند و ارباب صحیح و تمیز صاحب فرق اند حکم بانچہ مطابق واقع است کردہ
 اند و اللہ سبحانہ اعلم و ہو بحق الحق و بیدری اسبیل و آنکہ گفتہ بودیم کہ در اثناء راہ قرب حق
 سبحانہ و تعالی برسانک ظاہر می شود زیرا کہ منتہیان قرب حق سبحانہ و تعالی را با اشیاء
 قرب علمی میدانتند و معیت و احاطہ و سر بیان نیز علمی است موافق علماء اہل حق اند و
 از علم سابق مستغفر اند ذات اورا تعالی و تقدس با عالم هیچ نسبتی نمیدہند و ہر نسبتی کہ
 واقع شدہ است بصفات او سبحانہ فرود می آرد اورا بیچون و بیچگونے دانند اثبات
 نسبت منافی انمعنی است پس قرب و معیت کہ باعتبار ذات باشد از ہر دو طرف
 مملوب مے دانند ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء و اللہ ذو الفضل العظیم
 ۳۱ معرفت سیر و سلوک عبارت از حرکت در علم است کہ از مقولہ کیف است حرکت این
 این جا گنجایش ندارد پس سیر الی اللہ عبارت از حرکت علمیہ است کہ از علم اسفل لعلم اعلی
 میرود و از ان اعلی با اعلی و غیرہ

تا آنکہ بعلم واجب تعالی مستقی
 شود پس از آنکہ علوم ممکنات را
 کلیتہ قطع نمودہ است و جملہ علوم ممکنات
 بزوال آورده و این حالت معبر یقیناً است

الی ان یتقی الی علم الواجب
 بعد طی علوم الممكنات کلھا
 و الھا یا سواھا و ہذا
 الحالہ ہوا المعبر بالفناء

وسیر فی اللہ عبارات از حرکت علمیه است در مراتب و جوب از اسماء و صفات و شایون اعتبارات و تقدیمات و تنزیهات -

تا آنکه بمرتبه برسد که ازان مرتبه هیچ عبارتی تعبیر نمی توان کرد -
و نه با اشارت اشاره توان نمود -
و نه با سمی مسمی توان کرد و نه بکنایه
از و تعبیر می آید نه علم هیچ عالم با آن مرتبه
رسد و نه ادراک هیچ مدبرک درک او نماید
و این سیر مسمی به بقاء است -

إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ إِلَى مَرَاتِبِ الَّتِي
لَا يُمْكِنُ التَّجْوِيزُ عَنْهَا بِعِبَارَةٍ
وَلَا يُشَارُ إِلَيْهَا بِإِشَارَةٍ وَ
لَا تُسَمَّى بِاسْمٍ وَلَا تُكْنَى بِكِنَايَةٍ
وَلَا يُعْلَمُهَا عَالِمٌ وَلَا يَدْرِكُهَا
مُدْرِكٌ وَهَذَا السِّيَرُ
مُسَمًّى بِالْبَقَاءِ

وسیر عن اللہ باللہ که سیر ثالث است عبارة از حرکت علمیه است که از علم اعلی العلم اسفل فرود می آید و ازان اسفل باسفل دیگر -

تا آنکه بکنات رجوع نماید
چنانچه رجوع پس لپشت گردنده باشد
پس از علوم جمیع مراتب و جوب نزول
نماید - و این کس است که لسیان اللہ
به اللہ کرده است و رجوع عن اللہ باللہ
کرده است و این کس است واحد و قاعد و
واصل و مجرور و قریب و بعید -

إِلَى أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الْمُمَكِّنَاتِ
رَجُوعَ الْقَهْقَرَى وَيُنْزِلَ
عَنْ عُلُومِ مَرَاتِبِ الْوُجُوبِ
كُلِّهَا وَهُوَ الَّذِي لَسِيَ اللَّهُ
بِاللَّهِ وَيَرْجِعُ عَنِ اللَّهِ بِاللَّهِ
وَهُوَ الْوَاحِدُ الْفَاعِلُ وَهُوَ
الْوَاحِدُ الْمَجْرُورُ وَهُوَ الْقَرِيبُ الْبَعِيدُ

وسیر رابع که سیر در اشیا است عبارة از حصول علم اشیا است شیاً فشیاً بعد زوال علوم الاشیا است -

شیئاً فشیئاً بعد زوال علوم
و این حصول علم درجه بدرجه است

الْأَشْيَاءِ كُلِّهَا فِي السِّيَرِ الْأَوَّلِ
فَالسِّيَرِ الرَّابِعِ مُقَابِلَ لِلسِّيَرِ
الْأَوَّلِ وَالسِّيَرِ الثَّلَاثِ لِلثَّانِي.

بعد از زوال علوم جمیع اشیاء در
سیر اول پس سیر رابع مقابل سیر اول است
و سیر ثالث مقابل ثانی است۔

کما تری و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ از برای تحصیل نفس و لایت است، که عبارت از
فناء و بقاء است و سیر ثالث و رابع از برای حصول مقام دعوت است که مخصوص
بانبیاء مرسل است صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماً علی جمیعهم عموماً و علی افضلهم خصوصاً و
متابعان کتل انبیاء را علیهم الصلوة و التسلیمات از مقام دعوة نیز نصیب است
کما قال اللہ تعالیٰ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي اَدْعُو اِلَى اللّٰهِ عَلٰی بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنْ اتَّبَعَنِي۔

۳۲ معرفت جماعت که بحسب قطرة بحضور و توجیه مجبول اند و هیچ کسب در آن
توجیه مدخلی نیست سرش آن است که روح را پیش از تعلق ببدن نخورے از توجیه و حضور
حاصل بود چون او را ببدن عنصری متعلق ساختند نسبت تعشق در میان آمد تمامه
متوجه بدن گشت بطرفی که خود را و احوال ماضی خود را تمام فراموش ساخت جماعه
را از بینا بواسطه قلبه توجیه بامر دیگر توجیه سابق بالکلیه فراموش نشد و اثر آن با وجود تعلق
ببدن باقی ماند پس ناچار این توجیه محتاج بتعمل و کسب نباشد لیکن باید دانست جماعه
که تمام فراموش کرده اند اگر بعد از تعلق ببدن ایشان را عروجه واقع شود از جماعه
اولی اسبقیت نمایند اگر چه جماعه اولی نیز ترقی کنند چه فراموش کردن بالکلیه تمام
منوجه بمعشوق خود شدن که بدن است از لطافت استعداد خبر می دهد که بهر که روی
آرد همان شود غیر او را تمام فراموش سازد بخلاف در صورت عدم نسیان احوال سابق
که قصور در توجیه بمعشوق مفہوم می شود و اللہ سبحانہ اعلم۔

۳۳ معرفت در سابقان چونکه حضور از اول آمده است تواند بود که آن حضور
در کلیه ایشان سرایت کند و بصرا ایشان حکم بصیرت گیرد و ظاهر ایشان حکم برنگ

این
بتمام
ماضیه

باطن منبسط شود، اما سرائی که در محبوبان است دیگر است چه محبوبان تمام از خود برآید
باو باقی گشته اند و هر ذره از ذرات وجود ایشان باو باقی گشته است بخلاف
سابقان که بقایا وجودشان بر حال خود است و بخود باقی اند نه باو و نه انبساط
او گرفته اند۔

حق سبحانه و تعالی میفرماید و کسیت
صادق نزد گفتن ازو تعالی۔ (او فرموده)
اللہ تعالیٰ بر بندگان ظلم نکرده بلکه خود بودند
بر نفوس خود ظلم کننده گان۔ یعنی نمودن ظلم
ازو تعالیٰ و اثبات این ظلم مرعباد را ظاہر
است زیرا که خلق خداوندی (مرعباد را بر کفر
و معاصی و ایمان تابعت مرادہ ایشانرا۔
یعنی خیر یا شررا) (دارادہ ایشان تابع است
مرعلم ایشانرا بخیر و شر که هر دو را در شرع بیان
کرده اند و این هر دو یکسان مقدر رسیدگان اند
پس چون نیکیان ارادہ شر کنند که شرارت او
بیان شده است پس حق سبحانه خلق آن شر
فراید چنانچه خود ارادہ کرده باشند۔ و حالانکه
خود ایشان ترک آن خیر نمودند که مقدر ایشان بود
و در شرع خیر بودن آن بیان کرده شده بود۔

پس اللہ تعالیٰ بر ایشان هیچ ظلم نکرده است
لیکن ایشان بر نفس خود ظلم کرده باشند اما بودن و

عَنْ مَعْرِفٍ قَالَ قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا وَمَا
ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ كَانُوا
أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ۔ نَفَى
الظُّلْمَ عَنْهُ سُبْحَانَهُ وَإِنِّي
الظُّلْمَ لَهُمْ ظَاهِرًا لِأَنَّهُ اتَّبَعَ
خَلْقَهُ إِذَا رَادَ لَهُمُ التَّالِيفَةَ
يُعَلِّبُهُمُ بِالْخَيْرِ وَالشَّرِّ الْمُبْتَلِينَ
فِي الشَّرِّ الْمَقْدُورِينَ لَهُمْ
عَلَى سَوَاءٍ فَهُمْ إِذَا دُوا
الشَّرَّ الْمُبْتَلِينَ شَرَّارَةً
فَخَلَقَهُ سُبْحَانَهُ كَمَا أَرَادُوا
وَهُمْ تَرَكَوا الْخَيْرَ الْمَقْدُورَ
الْمَعْلُومَ خَيْرِيَّةً بِحَسَبِ الشَّرِّ
فَمَا ظَلَمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ
يَظْلِمُونَ نَفَى أَنَّ قُدِّرَ لَهُمْ وَ
إِرَادَتُهُمْ أَيْضًا مَخْلُوقَاتٍ

اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَهُوَ لَا يُنْفِي
 الظُّلْمَ عَنْهُمْ لِأَنَّهُ سُبْحَانَهُ
 خَلَقَ قُدْرَةً لِنَسَبَتِهَا إِلَى
 الْخَيْرِ وَالشَّرِّ سَوَاءً لَا أَنَّهُ
 تَعَالَى خَلَقَ قُدْرَةً الشَّرِّ فِيهِمْ
 بِلَا قُدْرَةٍ الْخَيْرِ لِيَكُونُوا أَجْمُورِينَ
 عَلَى فِعْلِ الشَّرِّ وَكَذَلِكَ الْإِرَادَةُ
 الْمَخْلُوقَةُ تُرْجَحُ أَيْ طَرَفِ
 كَانَ مِنَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ لَعَدَّ الْعِلْمَ
 يَهِنًا فَالْعَبْدُ مَعَ عِلْمِهِ
 بِالشَّرِّ تَشْرَعُ إِفْتِسَارَ
 ذَلِكَ الشَّرِّ مَعَ اسْتِوَاءِ
 نِسْبَةِ قُدْرَتِهِ إِلَى الْخَيْرِ وَ
 الشَّرِّ جَمِيعًا وَكَذَا اصْحَحَّ لَهُ
 بِجَنَابِ الْإِرَادَةِ تَخْصِيصُ أَحَدِ
 الْمُقَدَّرِينَ بَدَلِ الْآخَرِ فَمَا ظَلَمَ
 عَلَيْهِ إِلَّا نَفْسَهُ وَمَا ظَلَمَهُمْ
 اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَكَذَلِكَ
 الْعِلْمُ وَالْقَضَاءُ الْآتِيَانِ
 لَا يَنْفِيَانِ الظُّلْمَ عَنِ الْعِبَادِ
 لِأَنَّهُ سُبْحَانَهُ عِلْمٌ وَ قَضَى

ارادہ ایشان مخلوق حق سبحانہ و تعالیٰ پس
 نفی ظلم از عباد نمی تواند نمود زیرا کہ حق
 سبحانہ و تعالیٰ در ایشان قدرتی خلق
 فرموده کہ نسبت او بخیر و شر یکساں
 است نہ آنکہ فقط قدرت شر خلق
 نموده است تا کہ ایشان باین قدرت
 مجبور بودند بر فعل شر۔

و ہم چنین ارادہ کہ در ایشان خلق شدہ است
 ترجیح بر طرف می نماید خواه خیر باشد یا شر بعد از علم بہ
 پس حاصل آنکہ ابندہ با وجود علم بشر از
 جهت شرع اختیار این شر نموده است۔
 با آنکہ قدرت او را نسبت بخیر و
 شر هر دو یکساں است۔ و ہم چنین
 مراد را جائز بود بحسب ارادہ خود کہ
 تخصیص احد المقدورین از خیر و شر بدل از یکدیگر
 پس بر وی ظلم نکرده مگر نفس او و حق سبحانہ
 و تعالیٰ هیچ ظلم نکرده بر ایشان۔
 و ہم چنین علم خداوندی و قضاء او کہ ازلی اند
 ظلم را از بندگان نفی نمی کنند۔

زیرا کہ حق سبحانہ و تعالیٰ و رازل عالم
 بوده و قضاء فرموده کہ سلطان بندہ

فِي الْأَثَرِ أَنَّ الْعَبْدَ
 الْفُلَانِيَّ إِخْتَارَ مِنَ الْفِعْلِ
 جَانِبَ شَرِّهِ وَتَرَكَ الْخَيْرَ
 بِإِخْتِيَارِهِ فَالْعِلْمُ وَالْقَضَاءُ
 يُؤَكِّدَانِ إِخْتِيَارَهُ وَلَا يَنْفِيَانِهِ
 كَمَا أَنَّ الشَّخْصَ الَّذِي كُوشِفَ
 لِبَعْضِ الْمُغَيَّبَاتِ عِلْمٌ وَحُكْمٌ أَنَّ
 الْفُلَانِيَّ سَيَفْعَلُ بِإِخْتِيَارِهِ
 هَذَا الْفِعْلَ فَهَذَا الْعِلْمُ
 وَالْحُكْمُ كَمَا لَا يَنْفِي إِخْتِيَارَهُ
 فَكَذَلِكَ الْعِلْمُ وَالْقَضَاءُ
 إِلَهِيَّ حَيْثُ شَأْنُهُ لَا يَنْفِيَانِ ذَلِكَ
 وَاللَّهُ سُبْحَانَهُ أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ
 وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِنَا
 مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَهَذِهِ الْمَسْئَلَةُ
 مِنْ مَعْضَلَاتِ مَسَائِلِ الْكَلَامِ
 لَمْ يَطَّلِعْ عَلَيْهَا إِلَّا الرَّاسِخُونَ
 مِنَ الْعُلَمَاءِ وَهُوَ سُبْحَانَهُ الْمُؤَفَّقُ

از جانب فعل شر را اختیار کرده است
 و جانب خیر را با اختیار خود ترک نموده -
 پس (برین تقدیر) علم و قضاء هر دو
 مؤکد اختیار بنده اند نه منافی آن -
 چنانچه شخصی که بعضی مغیبات او را
 کشف شوند و معلوم کند و حکم نماید که فلان
 شخص با اختیار خود فلان فعل عنقریب خواهد
 کرد پس این علم او و این حکم او اختیار فلان
 کس را سلب نمی کنند پس همچنین علم و
 قضاء الهی جل شانہ سلب اختیار از
 بنده نمی کنند -

والله سبحانه وتعالى اعلم بحقيقة الحال
 و صلى الله تعالى على سيدنا محمد و آله و سلم
 و این مسئله از مشکلات مسائل
 علم کلام است که بر حقیقت آن
 جز علماء را سخین را
 اطلاع نیست و اله سبحانه
 الموفق .

عنا معرفت قطب ابدال واسطه وصول فیوض است که بوجود عالم و بقاء آن تعلق
 دارد و قطب ارشاد واسطه وصول فیوض است که بادشاد و هدایت عالم تعلق دارد پس
 تخلیق و تزیین و ازاله بلیات و رفع امراض و حصول عافیت و صحت منوط بفیوض

مخصوصہ قطب ابدال است و ایمان و ہدایت و توفیق تحسنات و انابت از سیئات نتیجہ فیوضات
قطب ارشاد است و قطب ابدال در ہمہ وقت در کار است و مخلوق عالم از وہی منظور نیست
کہ نظام عالم با و مربوط است اگرچی از افراد این قطب می رود و دیگرے بر جائے او نصب
میشود اما قطب ارشاد لازم نیست کہ در ہمہ وقت کائن بود و قسماً باشد کہ عالم از ایمان
ہدایت بالکل خالی باشد و تفاوت بحسب کمال در افراد این اقطاب بسیار است لہذا
ان وصلوا الی درجۃ الولاية فردا کمل از اقطاب ارشاد بر قدم خاتم الرسل است علیہ
علیہم من الصلوة افضلہا ومن التسلیات اکملہا۔

و کمال این فرد مطابق است مر کمال
آنحضرت را صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم
فوق در میان ہر دو کمال بحسب از
اصالت و تبعیت دیگر چیزے
نہست۔ و خود حضور صلے اللہ علیہ وسلم
قطب ارشاد بودند و قطب ابدال
درین وقت حضرت عمر و اوس قرنی رضی اللہ عنہما بودند

و کمالُ ذلک انْفُذَ مُطَابِقٌ بِکَمَالِہِ
صَلَّی اللہُ تَعَالَى عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ
وَ اِنَّمَا الفَرَقُ بِنَيْحَمَا بِالِاصَالَةِ
وَ التَّبَعِيَّةِ لَا غَیْرَ۔ وَ قَدْ کَانَ
صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ قُطْبَ الْاِرْشَادِ
وَ کَانَ قُطْبَ الْاَبْدَالِ فِي ذَلِکَ
الْوَقْتِ عُمَرُ وَاَوْسُ بْنُ الْقَعْنَبِيِّ۔

رضی اللہ تعالیٰ عنہما و طریق وصول فیض از قطب بعالم آن است کہ قطب بواسطہ جابجائی
مکتسبہ کا تصویر است مرید فیاض را و کما لظل است مرآورا و عالم بالکل پیہ خود تفصیل
است مرآن قطب جامع را پس فیض از حقیقہ بصورتہ لے تکلف مے آید و از صورت
جامعہ بعالم کہ کا تفصیل است مرآورا لے تا نشی میرسد پس فیاض مطلق است تعالیٰ
و واسطہ را در وصول فیض صنیعہ نیست بلکہ بسیار است کہ واسطہ را از ان فیاضے الگاہی
نہا شد رخ از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند اگر کسی گوید کہ ایمان ہدایت نسبت بعامہ
خلایق نیست پس فیوض قطب ارشاد عام نہا شد بلکہ مخصوص باشد باہل ایمان ہدایت حضرت

رسالة خاتمة عليه الصلوة والسلام رحمت عالمی باشد و قطب ارشاد پس معنی آن چه باشد
 جواب گویم کہ ہرچہ از مبدی فیاض فائض میشود و تفصیل سے باید ہمہ خیر و برکت ایمان و
 ہدایت است و شر و نقص را در ان موطن گنجایش نیست خواہ آن فیض باہل سعادت برسد
 یا باہل شقاوت لیکن ہمان ہدایت و ارشاد بواسطہ خبرث محل در اہل فساد معنی ضلالت و
 شرارت پیدا سے کند و رنگ غذائے صالح کہ بواسطہ فساد محل در مریض مادہ اخلاط روٹی
 و امراض مہلکہ می گردد پس در اہل فساد ہمان ہدایت بواسطہ امراض قلبیہ ایشان معنی ضلالت
 پیدا سے کند کیل مصرعاً للمحبوبین و بلایاً للمحبوبین فی الحقیقہ آہستہ کہ قطعی آن را خون
 می یابد و آن یافتن او آن را خون بواسطہ خبرث خود است نہ فساد آب صفرائی کہ
 شیرینی نزد او تلخ است بواسطہ فساد مزاج او است در ذات شیرینی ایچ تلخی عادت
 نشدہ است بواسطہ فساد محل معنی تلخی در ان محل پیدا کردہ است کما مفصلاً پس متحقق
 رشد ہر آنچه از جانب حق میرسد تعالیٰ و تقدس ہمہ خیر و برکت است و صلاح و رشد ہمان
 خیریت در محل فساد معنی فساد پیدا سے کند پس متصل حق سبحانہ و تعالیٰ را بان معنی اطلاق
 سے یابد کہ آن فساد کہ محل خبرث مقتضی آن است نخلق حق سبحانہ و تعالیٰ در وجود سے
 آید پس متحقق شد کہ ما ظلمہم اللہ و لکن كانوا انفسہم یظلمون اگر گویند کہ
 خباثت محل از کجا آمد جواب آن است کہ بدن انسان مثلاً مرکب است از عناصر
 اربعہ و ہر عنصری کہ جزو او است مقتضی بکینوع خصوصیت است مثلاً جزو ناری کہ مقتضی
 علو و سرشی است و جزو خالی کہ مقتضی سفل و سستی است علی ہذا القیاس پس در اجتماع
 ایشان ہر یک با اعتدال نزدیکتر است بہ بسیط حقیقی مناسب تر است و بواسطہ
 آن مناسبتر خیر و برکت و ہدایت و رشد لایق تر و ہر کہ از اعتدال بعید تر است
 خصوصیات بعضی اجزاء دروے غالب تر است و بعضی دیگر مغلوب تر و باین اختلاف
 بہ بسیط حقیقی نامناسب تر است پس لاجرم از خیر و برکت و مانند اینہا قلیل النصیب

است فساد محل عبارت از اختلال این نظام و فساد این اعتدالی است روحی کہ برین اثر
مجموعہ فایض میشود و ہر چند از روئے ذات ازین قسم اختلال خالی است چہ اوسبیط است
و این اختلال در مرکب صورتہ میں بندہ دو لیکن اور احق سبحانہ بر نیچے آفریدہ است کہ از
غایت لطافت حکم مجاور خویش میں گیرد بلکہ خود را در و گم کردہ خود را عین اوسے یا بد پس
آن خبت بواسطہ جو ارد در روح نیز ہر است کند ملائکہ از شرارت و مانند آن منزہ اند
لبساطتہم و عدم مناسبتہم بالمرکبات المختل الاثر نظام و بر تقدیر صحت جو از آن در بعضے
افراد ملائکہ مناسبتہ ایشان است بعضے مرکبات و لوفی الجملة و الذکار مناسبت مطلقاً
مکابره است پس گویم کہ حق سبحانہ و تعالیٰ در بسا اشیاء مخلوقہ ترکیب و اجتماع نیز خلق
کرد علی تفاوت درجات و ہر اجتماع مقتضی امرے گشتہ سمجھنا کہ ہر کدام از بسا اشیاء
ایشان مقتضی امرے بود و مقتضائے آن اجتماع نیز خلق کردہ پس آن فساد لازم
ذات آن مرکب است و خلق آن نیز لازم از حق است سبحانہ۔

و ایچ محذور درین نسبت و با و تعالیٰ
چیزے از شرور و نقائص راجح نمی
گرد و بل او تعالیٰ خالق آنها است
و مؤجد آنها (و معلوم است کہ) خلق
قیح قبیح نسبت۔

وَلَا تَخْذُورْ فِي ذَلِكَ وَلَا
يَعُودُ إِلَيْهِ تَعَالَى شَيْءٌ مِنَ الشُّرُورِ
وَالنَّقَائِصِ بَلْ هُوَ خَالِقُهَا وَ
مُؤْجِدُهَا وَخَلَقَ الْقَبِيحَ
لَيْسَ يَقْبِيحُ۔

پس شرارہ و فساد عاید با ایشان باشد و خیر و صلاح راجح بحق سبحانہ و تعالیٰ و تقدس
انبیئت بر مسئلہ قضاء و قدر و برین تقدیر ایچ محذور لازم نمی آید و از نشائبہ ایجاب
کہ منافی اختیار حق است سبحانہ مبرا است فعلیک بمطالعنہ لیظہر علیک سترہ و محصل
لک النجاة من کثیر من معتقدات اہل البدع و الضلال و اللہ سبحانہ بحق الحق و ہوید
السبیل و بذالسر ما الہمنی اللہ سبحانہ بل مما خصنی بہ الحمد للہ سبحانہ و المنۃ علی ذلک۔

و علی جمیع النعم اگر سوال کنند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بعلم قدیم خود می دانست کہ این نوع ترکیب مستلزم نسا و خربث است پس چرا آن را خلق ساخت جو آتش آن سرت کہ این اعتراض بر جماعت وارد می شود کہ اصلاح برحق سبحانہ واجب می دانند و مابیان برحق سبحانہ هیچ چیز را واجب و لازم نمی دانیم **فَعَمَلُ اللَّهِ مَا يُشَاءُ وَنَحْكُمُ مَا يُرِيدُ مَا لَيْسَ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ** و شک نیست کہ بعد از خلق آن مرکب این نوع خبث و فساد را مستلزم باشد و آن لازم را نیز حق سبحانہ و تعالیٰ بارادت خود خلق کردند بطریق ایجاب و حکومتی کما ظن بعض و هو القاهر فوق عباده فلا حکم للعباد علیہ حتی یقولن محکوماً و العبد المحکوم حاکماً پس مایه فساد همان مخلوق است و پس خالق آن تعالیٰ نشانہ از شواہب ظلم و لوازم ایجاب و نقابین محکومیت متذکره و مبر است سبحانہ و تعالیٰ عما یقولون علواً کبیراً و اللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال .

۳۶ معرفت باید دانست کہ در ہر مقامی از مقامات ولایت و شہادت و صدیقیت علوم و معارف جداست کہ مناسب آن مقام است در مرتبہ ولایت علوم سکر آمیز بسیار است کہ سکر غالب است و صحو مغلوب در مرتبہ شہادت کہ ثانی درجہ است از درجات ولایت سکر مغلوبیت پیدا می کند و صحو غالب پیدا می آید اما زوال سکر بالکل نیست درجہ صدیقیت کہ ثالث مرتبہ است از مراتب ولایت و فتہائی درجات ولایت است و فوق آن درجہ ولایت نیست بلکہ مرتبہ نبوت است، علوم آن درجہ از سکر بنہام برآمده اند و مطابق علوم شرعی گشته صدیق ہمیں علوم شرعی را بطریق الہام اخذ می کنند چنانکہ نبی علیہ الصلوٰۃ و السلام بطریق وحی اخذ می نماید و صدیق و نبی را تفاوت در طریق اخذ است نہ در ماخذ ہر دو از حق تعالیٰ اخذ میکنند اما صدیق بتبعیہ نبی باین درجہ میرسد نبی اصل است و صدیق فرع او نیز علوم نبی قطعی است و علوم صدیق ظنی، و نیز علوم نبی بر غیر حجہ است و علوم صدیق بر غیر حجہ نیست درتافتہ کہ اورست دانم ز سہم : این پس کہ رسد ز دور بانگ بسجسم

صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماً علی نبینا و علی جمیع الانبیاء و المرسلین و علی ملائکته المقربین و
 علی اہل طاعتہ اجمعین، پس اگر درین رسالہ بعضی از علوم و معارف بطریق ثنائی و تباہین
 با یکدیگر واقع شدہ باشد حمل باید کرد تباہین علوم را بر تباہین درجات و ولایت کہ ہر درجہ را
 علوم جدا است کما حقیقت علوم توحید مناسبت بدرجہ ولایت دارد و از علوم درجہ شہادۃ
 اگر خواہی معلوم کنی پس معرفتی را کہ در کریمہ کتب کتب شنی مذکور شدہ است نیک
 دریاب کہ علوم آن مقام از علوم مرتبہ شہادت اند و چون در ان موطن خود را و صفات
 خود را میت سے یاد لا جرم آن مقام را ملقب بلقب شہادت کردہ اند و علوم صدیقیہ خود
 بعینہا علوم شرعیہ است چنانکہ بالا گذشت و العلوم الصحیحۃ المعتبرۃ ہی العلوم المطالبۃ
 بالعلوم الشرعیۃ ثبتنا اللہ سبحانہ علی الشریعۃ الخراء بجرمتہ صاحبہا علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام
 ع ۳۷ معرفت انچہ بریاست سلامتی قلب است از گرفتاری ادون حق سبحانہ و این
 سلامتی بر تقدیر است کہ غیر اورا سبحانہ بر دل نخلوے نہاند اگر فرضاً تا ہزار سال حیات فنا
 کند غیر بر دل نگذرد و بواسطہ نیانے کہ دل را از اسوا حاصل شدہ است کار این غیر این ہمہ ہیج
 ع ۳۸ معرفت بعضی از کار مشائخ قدس سرہ فرمودند کہ آخر یا بخرج من روس الصدیقین حب الباطن
 و الریاستہ بعضی ازین جاہ و ریاست خلاف معنی متعارف خواستہ اند و گفتہ اند کہ خروج
 حب جاہ و ریاستہ در اول قدم مقام صدیقیہ است و انچہ نزد این حقیر بتحقق پیوستہ است
 کہ نوعی از حب جاہ و ریاست تعلق بنفس دارد و شک نیست تا این فیما از نفس نبر آید
 مزکی نشود و تا مزکی نشود بمقام ولایت نرسد فضلاً عن مقام الصدیقین و مراد قائل این
 نوع جاہ و ریاست نیست و نوع دیگر از جاہ تعلق بلطیفہ قالب دارد کہ جز و تار می ادرخ
 و تعلق سے طلبہ و صدائے اناخیر منہ از نہاد آن میخیزد این قسم جاہ بعد از حصول اطمینان نفس
 وصول بمرتبہ ولایت بلکہ حصول مرتبہ صدیقیہ متحقق است و مراد قائل این قسم جاہ و ریاست
 بودہ باشد کہ خروج آن والبتہ نہایتہ مقام صدیقیہ است و خصوصاً با ولیاء محمدی المشرقا

والسلام شیطان کہ سرور انبیاء علیہم الصلوٰۃ والسلام اذان خبر داد بقول خود اسلم
 شیطانی وابستہ باین مقام عالی است کما لا یحیی علی اربابہ ذلک فضل اللہ لوتیہ
 من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم وعلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ واصحابہ
 اجمعین وبارک وسلم

لا یخفی

بدانکہ عنایت الہی جلّ سلطانہ اولاً

مرا جذب فرمود بجذب مرا دان
 پس اذان ثانیاً بقطع منازل سلوک
 سیر گردانید پس اولاً حق سبحانہ
 را عین اشیاء یافتیم چنانچہ ارباب
 توحید وجودی از مناخرین صوفیہ
 می گویند۔

بعد ازاں یافتیم حق سبحانہ را در
 اشیاء بغیر حلول و سریان
 بعدہ یافتیم او را سبحانہ مع الاشیاء
 بمعنی ذاتیہ۔ بعدہ دیدیم او را
 سبحانہ بعد از اشیاء بعدہ قبل
 از اشیاء۔

بعدہ او را سبحانہ دیدیم و بیچ شیء
 از اشیاء ندیدیم۔ و این است معنی
 توحید شهودی و این مقام معبر است
 بقضاء۔ و این قدم اول است

۳۹
 عَلَّمْتَنِي أَنَّمَا الْغَنَائَةُ الْإِلَهِيَّةُ
 جَلَّ سُلْطَانُهُ حَدَّثَنِي
 حَدَّثَ الْمُرَادِينَ أَوَّلًا ثُمَّ
 لِيَسْرَتِي طَيِّقْ مَنَازِلَ السُّلُوكِ
 ثَانِيًا فَوَحَّدْتُ اللَّهَ أَوَّلًا
 عَيْنَ الْأَشْيَاءِ كَمَا قَالَ أَرْبَابُ
 التَّوْحِيدِ الْوَجُودِي مِنْ
 مَتَاخِرِي الصَّوْفِيَّةِ ثُمَّ
 وَحَّدْتُ اللَّهَ سُبْحَانَهُ فِي
 الْأَشْيَاءِ مِنْ غَيْرِ حُلُولٍ
 وَسِرْيَانٍ ثُمَّ وَحَّدْتُ اللَّهَ
 سُبْحَانَهُ مَعَ الْأَشْيَاءِ مَعِيَّةً
 ذَاتِيَّةً ثُمَّ رَأَيْتُ اللَّهَ
 تَعَالَى بَعْدَ الْأَشْيَاءِ ثُمَّ قَبْلَ
 الْأَشْيَاءِ ثُمَّ رَأَيْتُ اللَّهَ
 سُبْحَانَهُ وَمَا رَأَيْتُ شَيْئًا مِنْ
 الْأَشْيَاءِ وَهُوَ مَعْنَى التَّوْحِيدِ

الشَّهْوَدِيَّ وَهُوَ الْمَعْبُودُ بِالْقَضَاءِ وَهُوَ
 قَدَمٌ أَوَّلٌ يُوضَعُ فِي أَطْوَارِ الْوَلَايَةِ
 وَكَمَا أَنَّ أَسْبَقَ يُحْصَلُ فِي
 الْبِدَايَةِ وَهَذِهِ الرَّؤْيَةُ
 فِي آيَةِ هَرْتَبَةِ كَانَتْ مِنْ
 الْمَرَاتِبِ الْمَذْكُورَةِ تَحْصُلُ
 أَوَّلًا فِي الْأَفَاقِ وَثَانِيًا
 فِي الْأَنْفُسِ ثُمَّ تَرَقَّتْ إِلَى
 الْبَقَاءِ الَّذِي هُوَ قَدَمٌ ثَانِي
 فِي الْوَلَايَةِ فَرَأَيْتُ الْأَشْيَاءَ
 ثَانِيًا وَوَحَدْتُ اللَّهَ سُبْحَانَهُ
 عَيْنَهَا بَلْ عَيْنَ لَفْسِي ثُمَّ وَحَدْتُ
 اللَّهَ تَعَالَى فِي الْأَشْيَاءِ بَلْ فِي
 نَفْسِي ثُمَّ مَعَ الْأَشْيَاءِ بَلْ مَعَ
 نَفْسِي ثُمَّ قَبْلَ الْأَشْيَاءِ بَلْ
 قَبْلَ نَفْسِي ثُمَّ سَرَأَيْتُ اللَّهَ
 بَعْدَ الْأَشْيَاءِ بَلْ بَعْدَ نَفْسِي
 ثُمَّ سَرَأَيْتُ الْأَشْيَاءَ وَمَا رَأَيْتُ
 اللَّهَ تَعَالَى أَصْلًا وَهِيَ النَّهَائِيَةُ
 الَّتِي هِيَ الرَّجُوعُ إِلَى الْبِدَايَةِ
 وَالْعُودُ إِلَى هَرْتَبَةِ الْعَوَامِرِ

که در اطوار ولایت می نهند و
 کما لیت اسبق که در برایته
 حاصل آید

و این دید در هر مرتبه که از مراتب
 مذکوره باشد اولاً در آفاق
 حاصل آید و ثانیاً در انفس بحصول
 انجامد

بعد از آن مرا ترقی شد تا به بقاء
 که قدم دوم است در ولایت
 پس ثانیاً اشياء را دیدم
 و یافتم حق سبحانه را عین آن بلکه
 عین نفس خود - بستر یافتم
 حق سبحانه را در اشياء بلکه در نفس خود
 بعد مع الاشياء یافتم بلکه با نفس خود
 بعد قبل اشياء بلکه قبل نفس خود
 بعد دیدم حق سبحانه را بعد از
 اشياء بلکه بعد نفس خود بعد
 اشياء را دیدم و حق سبحانه را
 نیافتم اصلاً

و این است نهایت که آن رجوع
 است به بدایت و عود است

وَهَذَا الْمَقَامُ هُوَ أَكْمَلُ
مَقَامَاتٍ وَغَوَاةِ الْخَلْقِ إِلَى
أَكْمَلِ مَنَازِلِ
التَّكْمِيلِ وَالْإِمْرَانِ شَادِ الْأَمِّيَّةِ الْمُنَاسِبَةِ
إِلَى الْخَلْقِ الْمُصَفِّيَةِ لِكَمَالِ الْإِفَادَةِ
وَالِاسْتِفَادَةِ ذَلِكَ فَضَّلَ اللَّهُ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
وَكُلٌّ مِنَ الْأَحْوَالِ الْمَذْكُورَةِ
وَالْكَمَالَاتِ الْمُسْتَوْجِبَةِ حَصَلَ لِي
بَلْ يَكُلُّ مَنْ وَصَلَ بِطُفَيْلٍ أَفْضَلُ
الْأَنْبِيَاءِ وَأَكْمَلُ الْبَشَرِ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ
مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ
أَكْمَلُهَا اللَّهُمَّ تَبَتَّأْ عَلَيَّ مَتَابِعَتِي فَهَيِّئْ لِي
فِي شُرْهُرَتِي عَلَيْهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ وَعَلَى
آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ وَبَارِكْ لَكَ
(سُبْحَانَهُ) عَبْدٌ أَقَالَ آمِينَ وَالسَّلَامُ
عَلَيْهِ مِنَ النَّبِيِّ الْهُدَانِيِّ -

غنا معرفت سلسلہ علیہ نقشبندیہ از سائر سلاسل بوجہ فضیلت جدا است و مزیت
این طریق بر سائر طرق براتب ہویدا است این سلسلہ علیہ منتهی بحضرت صدیق است
رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ افضل بنی آدم است بعد انبیاء بخلاف سلاسل دیگر و درین
طریق اندراج نہایت است و در بدایت بخلاف سائر طرق و شہودیہ کہ مخبر است نزوان

بمرتبہ عوام و این مقام اتم مقامات
دعوت خلق است بحق تعالیٰ
و این مقام اکمل منازل
تکمیل و ارشاد است کہ تام المناسبت
است بخلق و این مناسبت تامہ
مقتضی است مرکمال افادہ و استفادہ
را -

ذو فضل اللہ یوتیہ من یشاء
والله ذو الفضل العظيم -

و ہر یکے از احوال مذکورہ و
کمال مسطورہ حاصل شدہ
اند بلکہ مرآنکے را کہ بطفیل
افضل انبیاء و اکمل البشر
وصول نمودہ است علیہ و علیہم
من الصلوات افضلها و من التسليمات
اکملها -

بزرگان شہود و اٹمی است و تعبیر از ان بیاد و اثرت کرده اند و شہوتی که دوام نہ پذیرد
 نزد ایشان از چیز اعتبار ساقط است بخلاف سائر سلاسل و طی منازل این طریق
 بے متابعتہ تامہ صاحب شرعیہ را علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام سیر نسبت بخلاف
 طرق و سلاسل دیگر کہ متابعتہ فی الجملہ بآداب و ریاضات و مجاہدات بانقطاع سیر
 این دعوی بزرگان سے طلبد بزرگان است کہ این بزرگواران بدو جذبہ راہ را طے
 مے کنند و در طرق دیگر ریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ قطع منازل مینمایند و
 جذبہ معنی محبوبیت می طلبد تا محبوب نباشد جذبہ نمی کشد و معنی محبوبیت و التبتہ بمتابعتہ
 محبوب رب العالمین است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ کریمہ فَاَتَّبِعُوْنِي
 يُحِبِّبْكُمْ اللّٰهُ شائد این معنی است پس ہر چند متابعت تام تر جذبہ بیشتر و ہر چند
 جذبہ بیشتر قطع منازل آسان تر و در پس متابعت تام شرط راہ این بزرگواران
 آمد لہذا ہما اکمل عمل بعزیمت اختیار نموده اند حتی کہ ذکر سہر کہ عمدہ این راہ است
 منع کرده اند و از سماع و رقص کہ زبده ارباب احوال است اجتناب فرمودند و نیز
 ظاہر است کہ لے کہ بر متابعت مترتب شود فوق جمیع کمالات خواهد بود لاجرم
 این عزیزان فرمودہ اند کہ نسبت ما فوق ہم نسبتہا است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ
 مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ پس طالبان حق را اختیار این طریق اولی و
 باشد کہ راہ بغایت نزدیکتر است و مطلوب در نہایت رفعت و اللہ سبحانہ الموفق

ان رسالت

عَلَّمَ مَعْرِفَةَ مُحَمَّدٍ رَّسُوْلَ اللّٰهِ سَيِّدِ
 وَوَلَدِ اَدَمَ وَ اَكْثَرُ النَّاسِ تَبِعَا
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاَكْثَرُ الْاَوَّلِيْنَ
 وَالْاٰخِرِيْنَ عَلَيَّ اللّٰهُ اَوَّلُ
 مَنْ يَنْشَقُّ عَنْهُ الْقَبْرَ اَوَّلُ

محمد رسول اللہ سردار اولاد آدم است
 در روز قیامت تابعین او از جملہ اکثر باشند
 اکرم اولین و آخرین بر خداوند تعالی
 اول آنکس است کہ از قبر بر آید اول
 اشفاعت کنندہ است و اول مقبل الشفا

Marfat.com

شَارِعَ وَ أَوَّلَ مُشَفِّعٍ وَ أَوَّلَ
 مَنْ يَقْتَضِعُ بَابَ الْجَنَّةِ فَيُفْتَحُ
 لَهُ وَ حَامِلِ لَوَاعِ الْجَمْدِ
 يَوْمَ الْقِيَمَةِ تَحْتَهُ آدَمُ وَ
 مَنْ دُونَهُ وَ هُوَ الَّذِي قَالَ
 عَلَيْهِ السَّلَامُ نَحْنُ الْأَخِرُونَ
 السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَ إِنِّي
 قَائِلٌ قَوْلًا غَيْرَ فُخْرٍ أَنَا حَبِيبٌ
 لِلَّهِ وَ أَنَا قَائِدُ الْمُرْسَلِينَ وَ لَا
 فُخْرٌ وَ أَنَا خَالِمُ النَّبِيِّينَ وَ لَا فُخْرٌ
 وَ أَنَا مُحَمَّدٌ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ
 عَبْدِ الْمُطَّلِبِ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ
 الْخَلْقَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ
 ثُمَّ جَعَلَهُمْ فِرْقَتَيْنِ فَجَعَلَنِي
 فِي خَيْرِهِمْ فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ
 قَبَائِلَ فَجَعَلَنِي فِي خَيْرِهِمْ قَبِيلَةً
 ثُمَّ جَعَلَهُمْ بِيُوتًا فَجَعَلَنِي
 فِي خَيْرِهِمْ بَيْتًا فَأَنَا خَيْرُهُمْ
 بَيْتًا وَ خَيْرُهُمْ نَفْسًا وَ أَنَا أَوَّلُ
 النَّاسِ خُرُوجًا إِذَا بُعِثُوا
 وَ أَنَا قَائِدُهُمْ إِذَا وَفِدُوا

است۔ اول کسی است که باب جنت را بگشاید
 و بد پس برائے او گشاده خواهد شد۔
 در روز قیامت حامل لواءِ حمد است
 که آدم و سواے او در زیر آن بوندند
 و آنحضرت است که فرموده صلے الله
 علیه وسلم که ما در آخر آمده ایم۔
 و در روز قیامت از همه سابق باشیم
 (و فرموده) که میگویم قوی تر از فخر
 من حبیب اللہ ام من پیشوا در سلین ام۔
 و این از فخر نمی گویم۔ و من ام خاتم النبیین
 و این قول نه از فخر است۔

عن محمد بن عبد اللہ بن عبد المطالب خنیس
 مخلوقات خلق فرموده است و مرا از
 خیر و بهتر ایشان گردانید بعد مخلوق
 خود را دو فرقه ساخت و مرا در خیر فرقه
 گردانید بعد ایشانرا قبائل ساخت و
 مرا در بهترین قبیلہ ایشان گردانید
 پستری بیوت گردانید و مرا
 در بهترین بیت گردانید۔ پس من
 خیر ایشانم از جهت بیت هم و از
 جهت نفس هم۔ و من اول خلق ام در

وَإِنَّا نَحْنُ حَاطِبُهُمْ إِذَا أَلْمَنُوا
 وَإِنَّا نَشْفَعُهُمْ إِذْ يُسْتَأْذِنُوا وَإِنَّا
 مَبَشِّرُهُمْ إِذَا يَلْسَنُوا الْكِرَامَةَ
 وَالْمَقَاتِلَ يَوْمَئِذٍ بِيَدَيْ
 وَلِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَئِذٍ بِيَدَيْ
 وَإِنَّا لَكُرْمٌ وَلَدٍ آدَمَ عَلَى
 سَبِيحٍ يُطَوَّفُ عَلَى أَلْفِ خَادِمٍ
 كَأَنَّهُمْ بَيْنَ مَكْنُونٍ وَإِذَا
 كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُنْتُ إِمَامُ
 النَّبِيِّنَّ وَحَاطِبُهُمْ وَصَاحِبِ
 شَفَاعَتِهِمْ غَيْرَ فَخْرٍ تَوْلَاهُ لَمَّا
 خَلَقَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْخَلْقَ وَ
 لَمَّا أَظْهَرَ الرَّبُّوْبِيَّةَ وَكَانَ
 نَبِيًّا وَآدَمَ بَيْنَ الْمَاءِ
 وَالطِّينِ ه ه

خروج از قبر چون برآیند از قبور
 و من قائد ایشانم چون سخن بجانند و فود نمایند
 و من خطیب ایشان باشم هرگاه جمله مخلوق در کت باشد
 و منم شفاعت کننده ایشان هرگاه که محسوس باشد
 و منم بشارت دهنده ایشان هرگاه که نامید باشند
 عزت و کلید کائنات در آن روز در دست من
 منم از جمله اولاد آدم مکرّم تر بتزویب خود
 هزار خادم که بمنزله در کنون باشند برین زمان
 روز طواف کننده خواهند بود در روز قیامت
 من امام و پیشوا و انبیاء و خطیب ایشان خواهم بود
 و منم صاحب شفاعت ایشان و این از فخر نمی گویم
 اگر نبوده ذات مبارک آنسر در البته حق سبحانه و
 مخلوق را خلق نفرموده و ربوبیت خود را ظاهر نکرده
 آنسر و صلی الله علیه و سلم نبی بود حالانکه آدم
 در میان آب و گل بود

نماند بعضیان کسے در گرو که دارد چنین سید پیش رو

پس منکران صاحب این شریعت غرض مخالفان بانی این طاعت زهر آبی سعادت ترین
 خلائق باشند الا عن اب اشدد کفراً و اتفاقاً نشان حال ایشان است و عجب است
 از بعضی در و ایشان خام تا تمام که کشف خیالی خود را اعتبار نموده با انکار و مخالفت این
 شریعت با سیره اقدام می نمایند و حال آنکه موسی علی نبینا و علی الصلوة والسلام باین
 کلیمی و قرب اگر زنده می بود غیر از متابعت این شریعت امر دیگری نمیکرد و این فقیران

بے سرو برگ را چہ رسد کہ مخالفت آن نمایند غیر از آنکہ خود را خراب سازند و بدایع الحاد
 و زندہ متہم گردند و عجیب تر آن است کہ مردم اہل و صاحب نیز متابعت این جماعت می
 نمایند و جانب شریعت را اصلاً ملاحظہ نمی کنند و با وجود نقصان ظاہر ایشان را کامل
 و کمل می دانند یا اصلاً در نظر ایشان آن سخنان مخالفت شریعت نمی نمایند اقلین
 زین کہ مَسْوَعٌ عَجَلٌ قَرَأَ حَسَنًا یا مخالف می دانند و خیال میکنند کہ حقیقت مخالف شریعت
 است و این عین الحاد است و زندہ کل حقیقت رذتہ الشریعتہ فہی زندہ این فقیر بعضی از
 محققان کشفیہ آن جماعت را مذکور می سازد و انصاف باید کرد کہ مخالف شریعتند برنجی اندکہ
 قابل تاویل صحیح نیستند یا مخالف شیخ و رئیس آن جماعت در کتاب خود می نویسند کہ
 روح انسانی بخصوص عین ذات است تعالی و تقدس و این دو آیت کریمہ ابر آن استدلال
 می آرد و جَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًا صَفًا قَائِمًا يُعْزِمُ الرُّوحَ وَالْمَلَائِكَةَ صَفًّا وَرَبُّكَ آيَةٌ
 رَبُّ فَرُودٍ وَرَبُّ آيَةٍ دگر روح پس رب و روح یکی باشند و این اتحاد نہ از قبیل توحید و جود
 است کہ آن مخصوص بر روح نیست بلکہ تمام عالم درین متساوی الاقدام اند و در جائے
 دیگر در ہمان کتاب میگوید کہ قومے از ابدال کہ در غار می باشند و آن مقتادین اند تا قیام
 قیامت خواهند بود و ایشان را موت نمی باشد و جود طباطبائی دارند و این سخن مخالف نص
 است کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ در جائے دیگر در احوال آخرت می نویسند کہ از مبدئاً تماماً
 دو عالم است دنیا و آخرت و ہر یکے ازین دو عالم بہ شش مرتبہ تربیت یافتہ در دنیا بر وجہ
 نزول و در آخرت بر وجہ ترقی و ترتیب ترقی را بیان میکنند کہ زمین پارہ پارہ شدہ در
 آب منتشر الاجزاء گرد پس ہمہ خلایق در آب غرق باشند و صاحب شرع می فرماید کہ
 در روز قیامت ہمہ خلایق غرق غرق باشند عرق عبارت از ان طوفان است این
 زمان محل ترقی شدہ باشد کہ ہمہ بجانب احدیت کہ مبدئاً مراتب حیات و نبوی است
 و سر پرودہ عزت الہی است جل سلطانہ متوجہ باشند اما ہر کس بمقدار شناخت دریافت

در ہر مرتبہ از مراتب خواهند بود و ہمہ خلق سہ فرقہ خواهند بود سابقان و اصحاب کمین و
 اصحاب شمال بعد از ان میگوید کہ آب نیز از ہوائے کہ بحارت آتش تصیدہ باشد
 خشک گردد و تمام ہوا شود و ہول قیامت عبارت از ان مرتبہ است کہ اکثر خلایق
 لب تشنہ و متعطش باشند بعد از ان ہوا نیز از حرارت کرہ ناری آتش گردد و ہمہ را گذر
 بر آن آتش باشد دوزخ عبارت ازین عالم عنصری است کہ ہمہ آتش شدہ باشد و
 تحت فلک قمر است در ہر مرتبہ از مراتب دوزخ جماعتی بمقدار عمل و حجاب خود
 گرفتار عذاب عقاب خواهند بود و باقی قوم کہ آنجا بر گذرند عالم نور خواهند بود و
 بہشت عبارت ازین عالم نور است کہ ہر طبقہ از طبقات افلاک مرتبہ الہیت از مراتب
 بہشت و از فلک قمر تا تحت عرش بہشت فلک است بہشت بہشت باشند قومے زمین
 مرتبہ ساکن باشند و ہمیں را اعتبار اضنی و این بمقدار عمل ایشان باشد و جماعت دیگر از انبیا
 عظام و اولیاء کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام از ان مرتبہ بگذرند متوجہ لقاء و منتظر وصال
 باشند انیشان را از حرارت نار اثرے و نہ از راحت نور تاثیر مستغرق و بیدار حق
 باشند مقام محمود جائے ایشان باشد قاب قوسین اود فی بدان مرتبہ اشارہ است
 و این فوق عرش است در شان ایشان حدیث واقع است ان الله تعلق الجنة
 لیس فیہا حور و لا قصور و فیہا یسجدون و فیہا یسجدون و فیہا یسجدون و فیہا یسجدون
 داشته باشد کہ این سخنان مخالف شریعتہ اند باینہ دوزخ را عبارتہ از کرہ ناری سا
 بعد از ان کہ ارض و ماء و ہوا دروے گم کردند بہشت را عبارت از عالم نور گردانیدہ
 کہ از فلک قمر تا تحت عرش است و انبیاء و اولیاء را فوق العرش جائے ثابت
 کردند در بہشت این سخنان غیر از مخالفت صریح هیچ نیستند معتقد اہل سنت و الجماعت
 است کہ دوزخ الحالی موجود است و بہشت نیز و انبیاء و اولیاء و سایر مؤمنان
 در بہشت خواهند بود علی تفاوت در جہنم و مراہم نہ آنکہ از بہشت بفرق العرش خواهند

رفت و آنجا قامت خواهند کرد این از خیالات نه بکنایت است و درین سخنان انکار
وجود روتیه است در بهشت چه گفته است که فوق العرش رفته لقاء خواهد بود فوق العرش
را جنت دیدار ساخت که حور و قصور ندارد پس کافه مومنین از لقاء بے نصیب باشند
اما ذنا اللہ سبحانه عن امثال ہذہ التخیلات الفاسدة مقام محمود کہ خاصہ محمد رسول اللہ
است صلی اللہ علیہ وسلم و همچنین مقام او ادنی نصیب جمیع انبیاء و اولیاء گردانید و لیس
ہذہ الاقرنیہ بلا مرتبہ و ازین سخنان مذکورہ او مفہوم میشود کہ عذاب کفار را ہم ابدی
نمیداند و همچنین تنہات بہشتی را و این خود کفر صریح است و آنچه دلالت برین معنی
یکنند عبارت او است در ما سبق در عذاب و ثواب کہ بمقدار عمل است و در سیاق
نیز باین تصریح است فافہم صاحب فصوص کہ در عذاب مخلد سخن کرده است
مطعون خلألق است فکیف کہ انکار ثواب مخلد کنند و در آخر این مقولہ می نویسد بعدہ چون آفتاب
ذات ازہائے ہویت از روی سچہ احدیت بر ایشان بتابد خلق اولین و آخرین ہر کہ درین مراتب
نار محجوب باشند و ہر کہ در مقام نور مستور آن جماعتہ کہ مقام محمود نشین گاہ ایشان باشد
ہمہم و پر تو آنچمال کم گردند و در دلیئے لاہوت نایاب شوند نہ از بہشت اثری ماند و نہ از
دوزخ تترری اینجانبہ سوختن باشند نہ ساختن نہ حیرانی نہ انتظار نہ حیات نہ موت کہ
ہمہ ذات گرد و همچنان کہ در ازل بود همچنان ابدی باشند بعدہ ہمان دو عالم کہ عالم نور است
و طبقات بہشت و زاست و دیگر عالم نار کہ در کات دوزخ ورد است تجلی جمال جلال
بظہور آیند کہ در ابتداء عالم تجلی این دو صفت بظہور آید بود اما آنجا بالامکان بود این جا
بالوجوب است اہل بہشت در مرتبہ خود ساکن و مخلد و اہل دوزخ در ماوائے خود محجوب
و مخلد بعد ازین دو تجلی تجلی دیگر ملحوظ نیست و ذات ہر سچ تعیین منسوب نیست انتہی
این سخنان صریح اند بزوال بہشت و دوزخ بعد از دخول انہا در آخرت تا قتل
باید کرد کہ این سخن بکفر مکتہ دیانہ ظہور سے کہ بعد از زوال اینہا حاصل میشود

آن ظہور را بالوجوب مے گویند و ظہور دنیا را بالامکان باید اندیشید کہ اہل
 بہشت و دوزخ را واجب گفتن کفر است یا نیست و ایضا اندرین عبارت
 مفہوم می شود کہ انبیاء و اولیا ہمیشہ زایل مضمحل در ذات خواهند بود و عدم
 ایشان را ہرگز وجود نخواہد بود این سخن نیز کفر است صریح انبیاء و اولیاء
 علیہم الصلوٰات و التسلیما ت ہمیشہ در بہشت خواهند بود بلا عدم و زوال و
 از عبارت او مفہوم مے شود کہ انبیاء از سابقان اند و سابقان فوق العرش
 خواهند بود کہ در آنجا نہ حور است نہ قصور نہ تنعم است نہ راحت این سخن مخالف
 نص قطعی است حق سبحانہ در باب سابقان اثبات نعمات مے فرماید فورعین
 نیز اثبات میکند نما ہوا لا مخالف النص و این مرد تنعمتے کہ در قرآن مجید باب
 سابقان واقع شدہ اند ہمہ را در ماوائے اہل بھمن فرود آورده است نہ چنین
 است کہ میہ علی سرر موضوعہ تشکیلین الی آخرہ در باب سابقان است و این مرد
 در باب اہل بھمن فرود آورده است و سابقان را از نعمات محروم ساختہ لغایۃ
 جملہ بالقرآن البجینہ در آخر کتاب مستزادی آورد تقلید شیخ عطار و مولوی در
 توحید و جود مے نماید و در آن مستزادی نو پسید کہ ہم خود شیطان شد نعوذ باللہ سبحانہ
 عن قبح ہذہ الکلمۃ حق سبحانہ تعالیٰ را باین اطلاق یاد کردن از اربع قباح است و
 از است کفر آباب توحید ہر چند ہمہ اوست میگویند ادا اطلاق این قسم قبح را
 جائز نمے دارند حق سبحانہ را در شرع خالق کل شئی میگویند اما خالق بخش و تقاضو
 جائز نہ داشتہ اند مثال این سخنان اگر کسے در عبارت او تفحص نماید بسیار اشود ما قلیل بر کثیر ولایت
 است سالی کہ کورست از بہارش پیدا است سخنے چند از سخنان فاسدہ او درین کہ اور تا مردم
 بہ شناعت کار او مطلع شوند و بتقلید زمرہ اہل الحاد نہ در آیند اگر با وجود انرا تقلید اہل جماعت
 را پیش گیرند حجت برینہا تمام شدہ باشد الحمد للہ سبحانہ اولاً و آخراً و الصلوٰة والسلام علی رسولہ
 محمد وآلہ دائماً و سرمداً والسلام علی من اتبع الهدی

